

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 1, Nisan/April 2021

Didem AKYILDIZ AY

Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
didemakyildiz@mehmetakif.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9720-551X>

XIV. Yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ve Günümüz Orta Anadolu Ağızları Arasında Fiillerin Çekiminde Görülen Biçimbirimsel Değişim ve Alt Biçimbirimsel Gelişimler*

Morphological Changes and Allomorphic Variations Encountered in (verb) Conjugations Between XIV. Century Central Anatolian Turkish and Contemporary Central Anatolian Dialects

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.03.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 25.03.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.04.2021

Atıf/Citation

Akyıldız Ay, Didem (2021). XIV. Yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ve Günümüz Orta Anadolu Ağızları Arasında Fiillerin Çekiminde Görülen Biçimbirimsel Değişim ve Alt Biçimbirimsel Gelişimler. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (1), s. 288-319. DOI: 10.34083/akaded.898132.

Akyıldız Ay, Didem (2021). M Morphological Changes and Allomorphic Variations Encountered in (verb) Conjugations Between XIV. Century Central Anatolian Turkish and Contemporary Central Anatolian Dialects. *Journal of Academic Language and Literature*, 5 (1), p. 288-319. DOI: 10.34083/akaded.898132.

<https://doi.org/10.34083/akaded.898132>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.

This article was checked by iThenticate.

* Bu makale, Prof. Dr. Hayati Develi danışmanlığında hazırlanan *XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ile Günümüz Orta Anadolu Ağızlarının Karşılaştırmalı Dil İncelemesi (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi)* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz

Çalışmanın özü, genel anlamda aynı coğrafi bölgede farklı iki zaman diliminde kullanılan aynı dil dizgesinin ortaklaşan ve farklılaşan yönlerini belirlemektir. Özel anlamda ise günümüz Orta Anadolu Bölgesinde konuşulan ağızların Batı Türkçesinin kuruluş dönemi içerisinde yer alan XIV. yüzyılda, yine aynı coğrafyada kullanılan Türkçe ile ilişkisini tespit etmeye yöneliktir. Bu bakımdan bu çalışma XIV. yüzyıl Orta Anadolu'sunda kullanılan Türkçenin günümüz Orta Anadolu ağızlarındaki izlerini sürmesi açısından tarihi ağız araştırmalarının içerisinde yer alabilecek bir çalışmadır.

Bu çalışmada, Oğuzca esaslı Batı Türkçesinin Anadolu coğrafyasındaki gelişim seyrinde, aynı coğrafi bölgede farklı zamanlardaki durumu tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim metodu çerçevesinde fiil çekimi unsurlarına odaklanılarak incelemeye tâbi tutulmuştur. İncelemenin sonucunda XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesine ait fiil çekim eklerindeki birçok biçimbirimsel özelliğin modern standart Türkçenin aksine günümüz Orta Anadolu ağızlarında korunduğu, bir kısmının ise kullanımdan düşerek zamanla yerlerini başka biçimbirimlerin aldığı, ayrıca türlü fonolojik olaylar neticesinde ortaya çıkan alt biçimbirimlerle de çeşitlenerek gelişimlerini devam ettirdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: XIV. Yüzyıl, Orta Anadolu Ağızları, Tarihi Anadolu Ağızları, Fiil Çekim Ekleri

Abstract

The purpose of this study, in general terms, is to determine the common and varying aspects of the same language system used in two different time periods in the same geographical region. It also aims to identify the relation between the dialects spoken in specific terms in XIVth century. These dialects shared the same region which both spoke the contemporary Central Anatolian and the foundation period of West Turkish dialects. In this respect, this study is the one that can be included in the historical dialect pieces of research of Turkish used in Central Anatolia in the XIVth century in terms of following the traces in the contemporary Central Anatolian dialects.

In this study, the progress of the Oghuz-based West Turkish in the Anatolian geography, in the same geographical region at different times was examined by considering verb conjugation structures on the basis of historical and comparative linguistic method. As a result of the analysis, it was observed that many morphemic features in conjugation suffixes of 14th century Central Anatolian Turkish preserved in contemporary Central Anatolian dialects unlike modern standard Turkish, but some of them became archaic and these were replaced by other morphemes in time. In addition, they continued their development by diversifying with allomorphs that emerged as a result of various phonological events. In this study, the progress of the Oghuz-based West Turkish in the Anatolian geography, in the same geographical region at different times was examined by considering verb conjugation structures on the basis of historical and comparative linguistic method. As a result of the analysis, it was observed that many morphemic features in conjugation suffixes of 14th century Central Anatolian Turkish preserved in

contemporary Central Anatolian dialects unlike modern standard Turkish, but some of them became archaic and these were replaced by other morphemes in time. In addition, they continued their development by diversifying with allomorphs that emerged as a result of various phonological events.

Keywords: XIVth century, Central Anatolian Dialects, Historical Anatolian Dialects, conjugation suffixes

Giriş

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler esnasında Oğuzların hemen hemen bütün boyları gelmiş olup bu boylar ile bunlara bağlı oymak, aşiret ve cemaatler arasında o zamanda dahi birtakım ağız ayrılıklarının var olduğu bilinmektedir (Korkmaz 1971: 23). Eski Anadolu Türkçesinin (= EAT) yazı dili olma sürecinde bu boyların konuşma diline dayanarak yol almış olması sebebiyle bu dönemden günümüze kalan birçok eserde dil özellikleri bakımından Oğuzcaya dayanan temel ortak özellikler ağırlıklı olarak bulunmakla birlikte bu durumdan kaynaklanan birtakım ağız ayrılıklarının olduğu da görülmektedir (Akyıldız Ay, 2018:1).

Batı Türkçesinin kuruluş dönemi olarak adlandırabileceğimiz, henüz yazı dilinin oluşum evresinde olduğu bu dönem Türkçesi, çeşitli ağız özelliklerini barındırmasıyla günümüz Anadolu ağızlarının da ilk evresini oluşturmaktadır. Çeşitli ağızları bünyesinde barındıran EAT'nin günümüz Anadolu ağızlarıyla ilişkisi bakımından Korkmaz (2007: 90), bu dönemin XV. yüzyılın ortalarından başlayarak iki farklı yönde değişim ve gelişim süreci izlemiş olduğunu, bunlardan birinci yöndeki değişim ve gelişimlerin bir süre belirli bir boy ağızı (muhtemelen Kayı boyu ağızı) doğrultusunda yol alarak ve daha sonra Osmanlı Türkçesi (=OT) evresinden geçerek Standart Türkiye Türkçesi (=STT) yazı dilini oluşturduğunu, ikinci yönde ise EAT konuşma dili ve ağız ayrılıkları doğrultusunda yol alarak ve yazı dilinin etkisinden uzak kalarak daha başka etkenlerin de araya girmesiyle birlikte günümüz Anadolu ağızlarını oluşturduğunu ifade etmektedir.

Günümüz Anadolu ağızlarının oluşumunda XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yerleşen Oğuz boylarının farklı ağız özelliklerine sahip olmaları birinci etken olmakla birlikte bu topraklarda bulunan Oğuz dışı Türk unsurları (Sümer, 1999: 50, 58, 233) ve daha başka yabancı unsurların¹ varlığı da bu ağızların şekillenmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Buna ayrıca yüzyıllardır devam etmekte olan iç ve dış göç faktörlerini, dönemin yazı dilinin ağızlara olan etkisini de eklemek lazımdır. İşte tarihî Anadolu ağızlarının yüzyıllar boyunca şekillenip gelişerek günümüz Anadolu ağızları

¹ Örneğin Türkler Anadolu'ya göç ettikten sonra Anadolu ve çevresinde varlığını sürdüren farklı etnik kökenli topluluklarla (Rum, Ermeni, Bulgar, Slav, Fars, Arap vd.) iletişime geçmişler ve bu topluluklar arasında birtakım *dilsel alışveriş* yaşanmıştır (Korkmaz 2007).

görüntüsünü almasında bu gibi faktörler önemli birer rol oynamışlardır (Akyıldız Ay, 2018: 2).

Günümüzdeki Anadolu ağızları hakkında yapılan derlemeler ve araştırmalar neticesinde bu ağızların dil özellikleri hakkında özellikle son bir asırdır önemli bilgiler edinilmiştir. Edinilen bu bilgiler doğrultusunda ağızlarda yazılı dilinde karşılaşılmayan pek çok arkaik ve yeni yapıların varlığı görülmüştür (Yavuzarslan, 2011:1954). Ancak asırlar boyunca değişim ve gelişim kaydeden bu ağızların prototipleri hakkında yapılan araştırmalar henüz çok yeni olmakla birlikte sayıca azdır. EAT döneminde günümüzdeki anlamda standart bir yazı dilinden bahsedilemeyeşi ve eserden esere az çok değişebilen imla ve dil hususiyetleri, bazı araştırmacıların ilgisini uyandırmış ve eserlerdeki müstensih hatası sayılamayacak olan bu birtakım farklılıkların ağız özellikleri olabileceği kanaatine varılmıştır. Makale veya bildiri formatında olan ve tarihî Anadolu ağızlarına ışık tutabilecek bu araştırmalar (Bk. Akar, 2010; Develi, 1998; 2002; 2008; Erdem, 2005; Erdem-Gül 2006; Gülsevin, 2008a; 2008b; 2009; 2013; Karahan, 2006; 2013; Korkmaz 2007; Duman, 2012; Uysal, 2018 vb.) ağızların oluşumundaki etnik yapılar, bu ağızların yazı dili ile olan ilişkileri, bunlarla ilgili birtakım fonolojik, morfolojik ve leksik dil kriterlerinin belirlenmesiyle yapılmış sınıflandırma çalışmaları gibi tarihî metinlerin dil özelliklerinden yola çıkılarak belirlenmiş hususların hem tarihî Anadolu ağızları ile ilgili bir takım tespitlerde bulunulması hem de bu ağızların günümüz Anadolu ağızları ile olan ilişkileri üzerinedir.

Bu çalışma tarihî verilerden hareketle günümüz ağızlarındaki verileri karşılaştırma ve değerlendirme noktasında yukarıdaki bahsedilen çalışmalarla benzer amaçları gütmektedir. Ancak bir gramer kategorisi belirlenerek tek bir coğrafyada iki farklı zaman dilimine ait dil verilerinin detaylı bir karşılaştırmaya tabi tutulması bakımından farklılıklar arz etmektedir.

Yöntem ve Sınırlılıklar

Tarihî bir dönemin dili günümüze kadar ulaşabilmiş yazılı metinlerden takip edilebildiğinden dolayı ilgili dönem için bugünkü gibi kaynak kişilerle konuşma yoluyla edinilen ağız malzemesine dayalı bir ağız araştırması yapmak doğal olarak olanaksızdır. Dolayısıyla tarihî bir ağızla ilgili yapılacak ve belirli bir zaman dilimine odaklı olan araştırmalarda, o dönemden günümüze ulaşmış eserlerin varsa müellif hattı (otograf), yoksa istinsah tarihi eserin yazıldığı zamana en yakın olan nüshası mühimdir. Bu bakımdan bu çalışmada bunlara dikkat edilmiş olmakla birlikte tarihî bir ağzın özelliklerinin tespit edilmesinde coğrafi sınırların belirlenmesi ayrıca önem arz etmektedir. Buna göre bu çalışmada XIV. yüzyıl olarak belirlenen bir zaman diliminde yaşadığı yerin Orta Anadolu Bölgesi olduğu tespit edilebilen şahsiyetlerin eserlerindeki dil özellikleri, günümüz Orta Anadolu ağızları ile yapılan karşılaştırmada esas alınmıştır. Buna göre XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi dil malzemesi için

Garibname (Âşık Paşa) (Adnan Ötügen nüshası) (GN/A); **Mantku't-Tayr** (Gülşehri) (Raif Yelkenci nüshası) (MT/R) ve **Kadı Burhaneddin Divanı** (Kadı Burhaneddin) (British Museum'daki nüshanın tıpkıbasımı) (KBD) kaynak eser olarak seçilmiştir.

Bu eserlerin her biri oldukça hacimli olduklarından ilgili nüshaların onun katları olan varaklarının incelenmeye tâbi tutulması, çalışmanın amacı doğrultusunda yeterli görülmüştür. Buna göre içlerinde en hacimli eser olan GN/A'dan 73 varak (1095 satır), MT/R'den 58 varak (870 satır) ve KBD'den 60 varak (780 satır) esas alınmıştır. Toplamda 191 varak imla özelliklerine dikkat edilerek okunmuş ve her bir veri "File Maker" programında dilsel özellikleri belirtilerek transkripsiyonlu bir biçimde fişlenmiştir.

İncelenen XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi eserleri yazarlarından Âşık Paşa ve Gülşehri'nin Kırşehir'de, Kadı Burhaneddin'in ise Kayseri ve Sivas civarlarında yaşamış olduğu bilindiğinden çalışmanın günümüz Orta Anadolu ağızları ayağında Kırşehir, Kayseri, Sivas ve günümüz il sınırları XIV. yüzyıldan farklı olduğundan Nevşehir yöresi ağızları incelenecek bölge ağızları olarak seçilmiştir. Bu yöre ağızları hakkındaki malzeme içinse bu yöreler üzerinde yapılmış akademik çalışmalara başvurulmuştur. Bu doğrultuda Kırşehir yöresi ağızları için Günşen'in (2000) **Kırşehir ve Yöresi Ağızları** (KIR) adlı çalışması; Nevşehir yöresi ağızları için Zeynep Korkmaz'ın (1994) **Nevşehir ve Yöresi Ağızları** (NEV) adlı çalışması; Sivas yöresi ağızları için Demir ve Şen'in (2006) **Sivas İli ve Yöresi Ağızları** (SİV) adlı çalışmaları; Kayseri yöresi ağızları için ise Fatma Sibel Bayraktar'ın (2000) **Kayseri Merkez İlçe Ağızı (Metin-Gramer-Sözlük)** (KMA) adlı doktora tezi kaynak olarak incelemeye tâbi tutulmuştur.

Yukarıda belirtilen yöntem ve sınırlılıklar içerisinde yapılan bu çalışmada kaynakların biri tarihî bir dönemdeki yazılı metinlere, diğeri ise günümüz bölge ağızları ile ilgili akademik düzeyde yapılmış ve birbirinden birtakım yöntem farklılıkları bulunan eserlere dayanmaktadır. Bundan dolayı bu farklı kaynak türlerinin tek bir haznede yoğrulması ile ilgili birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükleri aşabilmek için her iki döneme ait dil verilerinin karakteristik özellikleri sayılabilecek bilgi ve verilere odaklanılmıştır.

1. Şekil ve Zaman Ekleri

1.1. Görülen Geçmiş Zaman

Teklik	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağızları	
	1. şahıs	{-dUm}	(-dum, -düm)	{-d ^o m} (-dim, -dim, -dum, -düm)
2. şahıs	{-dUñ}	(-duñ, -dün)	{-d ^o N} (-dın, -diñ, -duñ, -dün, -din, -din, -dun, -dün)	
3. şahıs	{-dI}	(-dı, -di)	{-d ^o }(-dı, -di, -du, -dü)	
Çokluk	1. şahıs	{-dUK}	(-duğ, -dük, duğ)	{-d ^o K}(-dığ, -dik, -duğ, -dük,

			-dih-duh)
	2. şahıs	{-dUñUz} (-duñuz, -dünüz)	{-d°N°z} (-dınız, -diniz, -dunuz, -dünüz) (-diz)
	3. şahıs	{-dIIAr} (-dılar, -diler)	{-d°IAR} (-dılar, -diler, -dular, -düler)

Görülen geçmiş zaman, XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi için incelenen GN/A, MT/R ve KBD’de *-dı+iyelik kökenli şahıs ekleri* şeklinde çekime girmektedir. EAT döneminde ekin ön sesinin tonsuz şeklinde kullanıldığı örnekler az da olsa rastlanılmakla beraber (Bk. Develi, 1998: 134; Gülsevin, 2007: 89) incelediğimiz metinlerde ekin ön sesinin hep tonlu ünsüze sahip alt biçimbirimleri bulunmaktadır:

eyledüm (GN/A, 11a-2); *yitürdüm* (KBD, 22a-14); *görimedüm* (KBD, 42-4); *işlemedüm* (MT/R 241-10), *budadduñ* (KBD, 482-2); *aqtarılduñ* (MT/R 81-9); *sataşduñ şormaduñ* (MT/R 11-5); *didüñ* (MT/R 80-11); *geldüñ* (GN/A, 51a-6), *düşdi* (GN/A, 80b-1), *uçdı* (MT/R 103-3); *olmadı* (KBD, 42-2); *götürüldi* (KBD, 81-16); *yimedük* (MT/R 61-15); *hayâl olduğ* (KBD, 2-14); *bildünüz* (GN/A, 61a-14); *olmadunuz* (MT/R 102-14); *irdiler* (GN/A, 11a- 10); *toyladılar* (MT/R 270-12); *koydılar* (KBD, 201-4) vb.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde ünsüz sesbirim benzeşmesine uymayarak her daim ön sesi tonlu olarak karşımıza çıkan görülen geçmiş zaman ekleri, bu özelliğini günümüz Orta Anadolu ağızlarında devam ettirmektedir:

gèddim ‘gittim’ (NEV, 1/35); *ğohdum* ‘korktum’ (NEV, 1/33); *bağdılar* ‘baktılar’ (KMA, 87/11); *gülüşdük* (NEV, 4/27); *bırakdılar* (SİV, 6/4); *yağdım* ‘yaktım’ (SİV, 97/37); *kusdüm* ‘küstüm’ (SİV, 146/55); *çihdım* ‘çiktım’(KMA, 144/24); *yağdın* (SİV, 120/28); *yapışdı* (KMA, 46/3); *çihdı* ‘çikti’(KMA, 33/12) vb.

İncelenen metinler içerisinde daha çok KBD’de karşılaşılan birinci çokluk şahsın son sesinin sızıcılılaşması olayı (/k/ > /h/), günümüz bölge ağızlarında dil ve dudak uyumuna bağlanmış alt biçimbirimleriyle yaygın bir şekilde duyulmaktadır:

durduğ ‘durduk’(NEV, 4/27); *olduğ* ‘olduk’(KIR, II/43; KMA, 38/28); *ğorğduğ* ‘korktuk’ (SİV 62/38); *duyduğ* ‘duyduk’(KIR, LX/4); *ayrıldığ* ‘ayrıldık’(KIR, LVII/24); *ğurardığ* ‘kurardık’(KIR, I/17); *topladığ* ‘topladık’ (NEV, 30/4); *ayrıldığ* ‘ayrıldık’ (NEV, 27/21); *savardığ* ‘savardık’ (KMA, 76/19) vb.

Görülen geçmiş zamanın üçüncü teklik ve çokluk şahısları dışındaki diğer şahıs çekimlerinin ünlü sesbirimlerinin dudak uyumu aranmaksızın her daim yuvarlak olması özelliği, dönemin genel bir temayülü olarak incelediğimiz metinlerde de görülmektedir. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında ise bütün şahıs çekimlerinde dudak uyumuna bağlanarak çeşitli alt biçimbirimler ortaya çıkmıştır. Ancak SİV’de

birinci çokluk şahıs çekiminde XIV. yüzyıldaki kullanımı koruyan alt ağız grupları ile karşılaşmaktadır:

satduk ‘sattık’ (SİV, 5/17); *gêtdük* ‘gittik’ (SİV, 22/24); *geldük* ‘geldik’ (SİV, 24/3) vb.

Ayrıca ikinci teklik ve çokluk şahıs çekimlerinde görülen damak n’si bölge ağızlarının genelinde² korunmaktadır:

geydiñ (KIR, XVII/28); *geldiñ* (KIR, LVIII/150); *yidiñiz* (KMA, 70/24); *uyduñ* (KIR, XIV/18); *yağdım* (SİV, 120/28); *didiñ* (KMA, 22/9); *yapdırdıñ* (KMA, 24/6); *ğoduñ* ‘koydun’ (KIR, XXX/18); *savdıñ* (KMA, 64/8); *vêrdiñiz* (KMA, 69/16); *bulduñuz* (KMA, 43/29); *dêrdiñ* (NEV, 1/41); vb.

SİV’de ayrıca, ikinci çokluk şahıs çekiminde, tarihî metinlerde karşılaşmadığı gibi diğer bölge ağızlarında da örneklendirilmeyen fonetik bir hadiseye bağlı *-dîz* alt biçimbirimi bulunmaktadır.

eşiddîz ‘ışittiniz’ (SİV, 54/66); *gêtdîz* ‘gittiniz’ (SİV, 54/68) vb.

1.2. Öğrenilen/Farkına Varılan Geçmiş Zaman

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi	Günümüz Orta Anadolu Ağızları	
Teklik	1. şahıs	{-mIş-vAnIn}, {-mIş-Am} (-mışvanın, -mışvenin, -mışam, -mişem)	{-m°S-°m} (-mışım, -mişim, -muşum, -müşüm -mıssım, -missim, -mussum, -müssüm)
	2. şahıs	{-mIş-sIn} (-mışsın, -mişsin)	{-m°ş-s°N} (-mışsıñ, -mişsiñ, -muşsuñ, -müşsüñ, -mışsın, -mişsin, -muşsun, -müşsün -mışın, -mişin, -muşun, -müşün -mışıñ, -mişiñ, muşuñ, -müşüñ)
	3. şahıs	{-mIş} (-mış, -miş) {-mIş-dUr(Ur)} (-mışdur(ur), -mişdür(ür)) {-IpDUr / -UpDUr} (-ıpdur, -ipdür, -updur,	{-m°ş} (-mış, -miş, -muş, -müş)

² Sivas yöresi ağızlarının tümünü ele alan bir çalışma olduğu için kaynak eser olarak incelediğimiz Demir ve Şen’in (2006) çalışmasında bu ekler için damak n’li örnekler bulunmamakla birlikte yöre ile ilgili başka diğer çalışmalarda {Paçacıoğlu (1987), Güven (2014)’de} damak n’li örneklere yer verilmiştir.

		-üpdür)	
Çokluk	1. şahıs	{-mİş-Uz} (-mışuz / -mişüz)	{-m°Ş-°z} (-mışız, -mişiz, -muşuz, -müşüz -mıssık, -missik, -mussük, -müssük -mışıl, -muşıl)
	2. şahıs	incelenen metinlerde karşılaşılmamıştır	{-m°Ş-s°N°z} (-mışsınız, -mişsiniz, -muşsunuz, -müşsünüz, -mışınız, -mişiniz, -muşunuz, -müşünüz -mışınız, -mişiniz, -muşunuz, -müşünüz)
	3. şahıs	{-mİş-lAr} (-mışlar, -mişler)	{-m°Ş-lA(r)} (-mışlar, -mişler, -muşlar, -müşler -mıslâ, -mişlê, -muşlâ, -müşlê)

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde sadece düz, dar ünlülü alt biçimbirimsel şahıs ekleri ile çekime girmiş olup, incelenen metinlerde teklik birinci şahıs ile çekimlerinde günümüzden farklı olarak daha çok {-Am} ve az da olsa {-vAn°n} ile çekimlenmiştir:

uydurmuşam (KBD, 341-5); *bağlamışam* (KBD, 201-2); *olmuşam* (GN/A, 270b-5); *çıkılmışvanın* (MT/R 241-1); *yıkılmışvanın* (MT/R 241-1) vb.

Diğer şahıs çekimleri ise şu şekildedir:

olmuşsin (MT/R 200-11); *komuşsin* (KBD, 581-3); *dartılmış* (GN/A, 180b-8); *söylemiş* (MT/R 51-8); *kalmışuz* (MT/R 91-7); *urmuşuz* (KBD, 162-4); *gizlemişüz* (KBD, 162-6); *girmişler-idi* (MT/R 151-8); *irmişler-idi* (MT/R 151-8); *meşgul olmuşlar* (GN/A, 161a-10) vb.

Ayrıca bu dönemde {-mİş} yapısının -dUr(Ur) bildirme eki ve ol- yardımcı fiil ile genişletilmiş bir biçimde kullanıldığı örnekler³ ile de karşılaşılmıştır:

‘aynuñ olaydum velikin gözleründe görürem (KBD, 543-14)
göz özine *kılmamışdur* ‘ömr içinde bir nazar

kimse gemiye girmek olmaz bi-sebeb (GN/A, 240b-7)
böyle tertib *eylemişdür* ol çalap

ben miyânında anuñ yine miyânın isderem (KBD, 142-5)
çün kenârını dileyen der-kenâr *olmuş durur*

³ EAT’deki bu tarz kullanımlar hakkında bk. Gülsevin 1992.

yiñmiş olur issi olur zemherîr (GN/A, 81a-1)
şuña beñzer âdemî çünkim qarır

koça hergiz inana mı gücüne (MT/R 50-3)
çünkü ‘ömri *irmiş ola* ucına

hezâr devr geçe düşmeye benüm gibi bir (KBD, 482-6)
ki zülfi devrine *düşürmiş ola* anı felek

Metinlerde öğrenilen/farkına varılan geçmiş zamanın üçüncü teklik şahıs çekiminde {-Up} zarf-fiili ile {-dUr(Ur)} bildirme ekinin birleşmesiyle oluşan bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı ne STT’de ne de günümüz Orta Anadolu ağızlarında kullanılmakta olup anlamsal yönden {-m^ost^r} yapısını karşılamaktadır:

dartılıpdur (GN/A, 171a-10); *dutışıpdur* (GN/A, 171a-10); *olupdur* (KBD, 369-14); *yapılıpdur* (GN/A, 180b-10); *okıyıpdur* (GN/A, 190b-9); *beñzedipdür* (MT/R, 81-9) *gelipdür* (GN/A, 364b-12); *gelüpdür* (KBD, 56-12); vb.

{-m^oş} bağımlı biçimbirimi günümüz Orta Anadolu ağızlarında dudak uyumuna bağlanmış olup şahıs ekleriyle çekimlenmesi sırasında geçmişten bir iz olarak damak n’sini taşımakla birlikte birtakım fonolojik olaylar neticesinde çeşitli alt biçimbirimleri ortaya çıkmıştır. Ayrıca zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen bu ekin bölge ağızlarındaki örneklerinde ekseriyetle iyelik kökenli şahıs ekleri ile çekime girmesi dikkat çekicidir:

unutmussum ‘unutmuşum’ (NEV, 4/28); *almışsınız* ‘almışsınız’ (KMA, 115/9) *ğiz vermissim* (KIR, I/13); *ğalmışsın* (SİV, 3/79); *dimişler* (KIR, XLII/3); *olmuşsun* (SİV, 79/18); *ānamışsın* ‘anlamışsın’ (KMA, 146/43); *ğonmuşlar* ‘konmuşlar’ (SİV, 71/4); *ğaşmışlar* ‘kaçmışlar’ (SİV, 7/12); hamırı *çekmiş* (NEV, 3/4); *geçmiş* ‘geçmiş’ (SİV, 15/43); *bir imissik* (NEV, 8/31); *ğalmışık* ‘kalmışız’ (SİV, 43/5); *gelmişik* ‘gelmişiz’ (SİV, 149/1); *ğetmişler* (NEV, 3/5 vb).

Günümüz Orta Anadolu ağızlarında SİV dışındaki bölge ağızlarında⁴ dikkat çeken bir husus, birinci teklik ve çokluk şahıslarda ekin sonunda bulunan /ş/ sesinin /s/ sesine dönüşerek ikizleşmiş olduğu {-m^oss^om/-m^oss^oK} kullanımlardır:

ğalmışım (NEV, 1/33); *unutmussum* (NEV, 4/28); *gelmissim* (KIR, LV/5); *ğiz vermissim* (KIR, I/13); *olmussum* (KMA, 24/1); *dimissim* (KMA, 27/21); *bir imissik*

⁴ Ay’ın (2009: 279) çalışmasında bu yapı ile ilgili verdiği örneklerin Nevşehir, Kırşehir, Yozgat’a ait olmasından ötürü bu özelliğin sadece Orta Anadolu ağızlarına mahsus olduğu anlaşılmaktadır.

(NEV, 8/31); *yapmussîk*, *vèrmissîk*, *almussîk*, *almışîh*, *gîtmişîk* (KIR: 140⁵); *dönmüssük* ‘dönmüşüz’ (KMA, 50/8); *varmussîh* ‘varmışız’ (KMA, 65/18) vb.

1.3. Geniş Zaman

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağzları
Teklik	1. şahıs	{-(^o) r-Am } (-ram, -rem, -aram, -erem, -uram, -ürem)	{-(^o) r-om } (-rım, -rim, -rum, -rüm, -arım, -erim, -ırım, -irim, -urum, -ürüm)
	2. şahıs	{-(^o) r-sIn } (-rsın, -rsin, -arsın, -ersin, -ursın, -ürsin)	{-(^o) (r)-(s^o)N } (-arsın, -ersin, -ırsın, -ırsin, -ursun, -ürsün; -an/-añ, -en/-eñ, -ın/-iñ, -in/-iñ, -un/-uñ)
	3. şahıs	{-(^o) r } (-r, -ar, -er -ur, -ür,)	{-(^o) r } (-r, -ar, -er, -ır, -ir, -ur, -ür)
Çokluk	1. şahıs	{-(^o) r-Uz } (-ruz, -rüz, -aruz, -erüz -uruz, -ürüz)	{-(^o) r-oz } (-rız, -riz, -ruz, -rüz; -arız, -eriz, -ırız, -iriz, -uruz, -ürüz) {-(^o) r-^oK } (-rıķ, -rik, -ruķ, -rük, -rıķ; -arık, -erik, arıķ, -ırık, -irik, -ırıķ, -uruk, -ürük, -uruķ)
	2. şahıs	{-(^o) r-sIz } (-rsız, -rsiz, -ursız, -ürsüz, -arsız, -ersiz)	{-(^o) r-s^oN^{oz} } (-rsınız, -rsiniz, -rsiñız, -rsiñiz, -arsınız, -ersiniz, -ırınız, -ırsiniz, -ursunuz, -ürsünüz, -arsiñız, -ersiñiz, -ırsiñız, -ırsiñiz, -ursuñuz, -ürsüñüz)
	3. şahıs	{-(^o) r-lAr } (-rlar, -rler, -arlar, -erler -urlar, -ürler)	{-(^o) (r/l)-lAr } (-rlar, -rler, -arlar, -erler, -ırlar, -irler, -urlar, -ürler -llar/-ller -allar/-eller, -ıllar/-iller, -ullar/-üller)

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde geniş zamanı belirtmek için iki farklı bağımlı biçimbirim kullanılmıştır. Bunlardan ilki {-r}, {-Ur}, {-Ar} şeklinde olan ve asıl geniş zaman ekleri diyebileceğimiz ekler olup ikincisi ise {-A} ekinin geniş zaman fonksiyonunda kullanılmasıdır. EAT’de birinci teklik şahıs çekiminde {-(^o)r men}/ {-

⁵ Günşen’in verdiği bu örneklerde hangi metinden derlendikleri bilgisi bulunmamaktadır.

{^(o)rvAn}/ {-^(o)rvAnIn}/ {-^(o)rvAm}/ {-^(o)rIn} ve {-^(o)rAm} alt biçimbirimleri bulunmaktadır (Gülsevin, 2007: 92). İncelenen metinlerde ise bu kullanımlardan sadece {-^(o)rAm} ile karşılaşmıştır;

unıduram (KBD, 122-5); *sağlaram* (KBD, 502-9); *isderem* (KBD, 142-5); *kaluram* (GN/A, 151a-2); *kıluram* (MT/R 11-15); *dutaram* (MT/R 71-4); *uyuram* (GN/A, 190b-12) vb.

Diğer şahıs ekleri ile çekimi şu şekildedir:

ditrersin (MT/R 291-13); *şanursın* (KBD, 122-16); *eylersin* (MT/R 111-3); *şanursın* (GN/A, 261a-3); *aparursın* (KBD, 221-5); *koaparursın* (KBD, 221-5); *yidürürsin* (MT/R 291-5); *aparursın* (KBD, 221-5); *koaparursın* (KBD, 221-5); *yidürürsin* (MT/R 291-5); *tolur* (MT/R 131-13); *indürür* (GN/A, 41a-4); *tağlaruz* (MT/R 20-6); *oğuruz* (KBD, 401-13); *kıluruz* (GN/A, 331a-12); *eydürsüz* (MT/R 11-2); *oğırlar* (MT/R 91-15); *bildürürler* (GN/A, 151a-9) vb.

{-A} ekinin geniş zaman fonksiyonunda kullanıldığına dair örnekler ise aşağıdaki gibidir:

şoldur ol dirlik ki nefsinden *bite* (GN/A, 60b-13); ol nefesden kamlar fâide *duta* (GN/A, 60b-13); kim müselmân-ısa ol kuşu *şora* (MT/R 3-1); kâfir anuñ kanadı naşşın göre (MT/R 3-1); *nola* mim ü sin ü sâd *oğıya* (KBD, 401-14); dünyede her ne yaparsañ *yıkıla* (GN/A, 31a-15); âhiretde yapduğun bâkı *kala* (GN/A, 31a-15) vb.

Günümüz Orta Anadolu ağızlarında {-^(o)r} geniş zaman eki, şahıs ekleri ile çekime girdiğinde hem dudak uyumuna bağlanmış olarak hem de birtakım fonolojik olaylar sonucu çeşitli alt biçimbirimlere sahip bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.

SİV’de bu ekin tıpkı XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde olduğu gibi eklendiği sözcükteki ünlü sesbirimlerle dudak uyumu aranmaksızın yuvarlak ünlülü alt biçimbirimlerinin kullanıldığı örnekler rastlanılmaktadır: *deüşürüm* (4/37); *dilenürüm* (13/18); *alursun* ‘alırsın’(SİV, 38/31); *alur* (SİV, 26/25); *gelür* (SİV, 34/17) vb.

XIV. yüzyılda ve STT’de zamir kökenli şahıs ekleriyle çekime giren geniş zaman ekinin bölge ağızlarında daha ziyade iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekime girdiği görülmektedir. Birinci çokluk şahıs çekimlerinde iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmesi esnasında - SİV’de yuvarlaklaşma görülen örnekler dışında - bölge ağızlarında dudak uyumu esastır:

ğaharıh ‘kalkarız’(NEV, 2/1); üsdüne *çıharrıh* ‘çıkarcız’ (NEV, 1/3); *sererik* ‘sereriz’(NEV, 1/3); *ğoruh* ‘koyarcız’ (NEV, 1/4); *bayramnaşırh* ‘bayramlaşarcız’ (KIR, LXI/54); *ğurtuluruğ* ‘kurtuluruz’ (KIR, XLIX/38); *isderik* (KMA, 43/13); *gelirik* (KMA, 65/7).

yaparuk (SİV, 38/27); *ataruk* ‘atarız’ (SİV, 39/22); *çıkarduruk* ‘çıkartırız’ (SİV, 2/59); *ekerük* (SİV, 2/63); *düverük* ‘döveriz’ (SİV, 2/74) *yetüştürürük* (SİV, 14/3) vb.

İkinci teklik (/r/ erimiş olarak) ve çokluk şahıslarda ise damak n’li olarak çekimlendiği görülmektedir:

ordan *dö’neñ* ‘dönersin’(KIR, I/28); *südü bişiriñi yağan* ‘pişirirsin, yakarsın’ (NEV, 2/19);oñu da suya *ğoñ* ‘koyarsın’ (KIR, II/112); *çığañ* ‘çıkarsın’ (KMA, 55/14); *gèdeñ* ‘gidersin’ (KMA, 47/27); *duayı ideñ* ‘edersin’(KIR, I/28); *olursunuz* (KIR, XXXIII/9); *gülësiñiz* (KIR, XIII/3); *gedersiñiz* (SİV, 36/16); *bilirsıñiz* (KMA, 39/1); *dirsiñiz* (KMA, 157/16) vb.

Üçüncü çokluk şahısta gerileyici benzeşme neticesinde {-^(o)l-lAr} şeklinde alt biçimbirimler ortaya çıkmıştır:

atallar ‘atarlar’ (KMA, 37/11); *yapallar* ‘yaparlar’(KMA, 37/9); *gılallar* ‘kılarlar’ (SİV, 21/26); *düvelller* ‘döverler’ (SİV, 146/48); *yağhallar* ‘ıdı ‘yakarlardı’(KIR, I/34); *gideller* ‘giderler’ (KIR, II/250); *yiller, güleller, oynallar* ‘yerler, gülerler, oynarlar’(KIR, LXII/12-13); *gideller* ‘giderler’(NEV, 2/8); *bāniller* ‘beğenirler’ (NEV, 2/8) vb.

Geniş zamanın olumsuz çekimi:

Geniş zaman ekinde zaman içerisinde meydana gelen bu gibi gelişmelerin yanı sıra bu zamanın olumsuz çekiminde de ekin XIV. yüzyıldaki kullanımından farklı birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Şöyle ki XIV. yüzyılda geniş zamanın olumsuz çekimi bütün şahıslara {-mAz} eki getirilerek yapılmaktayken STT’de birinci teklik ve çokluk şahıslara {-mA}, diğer şahıslara {-mAz} eki getirilerek yapılmaktadır. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında ise birinci teklik ve çokluk şahıslarda {-mAz} eki ile, fakat iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmiş örnekler bulunmaktadır:

ölürüm gédmezim geri ‘gitmem’ (KIR, L/271), *ölmezik* ‘ölmeyiz’ (KIR, III/1), *āmezim* ‘eğmem’ (NEV, 45/110); *yāmazım* ‘yağmam’ (NEV, 45/111); *oturmazım* ‘oturmam’ (NEV, 45/130); *dimezik* ‘demeyiz’ (NEV, 12/59); *bilmezük* ‘bilmeyiz’(SİV, 146/17), *göndermezig* ‘göndermeyiz’(KMA, 65/25) vb.

Bu örneklerin dışında çokluk birinci şahsın olumsuz çekimi şu şekildedir: *ameliyat idemek* ‘edemeyiz’ (NEV, 6/28); *bilmek* mi yav ‘bilmez miyiz’ (KIR, XXVII/46); *biz bi kimsenin yayğaralını yapmak* ‘yapmayız’ (KIR, V/90), *açmak* ‘açmayız’ (SİV, 82/101) vb.

Bununla birlikte STT’den farklı olarak ikinci teklik şahsa da {-mA} eki getirilmekte ve bu zamanın olumlu çekimlerinde olduğu gibi olumsuz çekimlerinde de şahıs çekimi iyelik kökenli {-N} eki yapılmaktadır:

diyemeñ (KIR, XXVII/51); *getiremeñ* (KIR, XLIX/84); *utanmañ mı?* (KIR, XLVI-b/76) vb.

1.4. Şimdiki Zaman

Teklik	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağızları
	1. şahıs	
2. şahıs		{-(°)yo(r)-(su)N} (-yon, -yoñ, -yosuñ)
3. şahıs		{-(°)yo(r)} (-yo, -yö, -ya, -ye)
Çokluk	1. şahıs	{-(°)yo(r)-(u)z} (-yoz), {-(°)yo(r)-(u)k} (-yoğ, -yoğ, -yoruğ, -yoz)
	2. şahıs	{-(°)yo(r)-(su)Nuz} (-yorsuñuz, -yosunuz, -yosuñuz, -yonuz, -yoñuz)
	3. şahıs	{-(°)yo(r)-lar} (-yollar, -yolar)

Şimdiki zaman kavramı XIV. yüzyılda çoklukla geniş zaman ekleri ile karşılanmakta olup henüz müstakil bir zaman eki bulunmamaktaydı. İncelemiş olduğumuz metinler, konu içerikleri bakımından şimdiki zamanı ifade edecek çok malzeme sunmamaktadır:

didi kim kaçanca geçersin iy kişi (GN/A, 150b-15); bunu ırakdan nite bildün ‘aceb, kim kılursın böyle ta’rifin taleb (MT/R 11-6); ben bir ayağ sunaram u içmez elümden ol (KBD, 342-14); ol buña eydür ne oynarsın yöri (MT/R 81-3); tavşan eydür korğaram varmağlığa (MT/R 251-4) vb.

Tarihî dönemlerde ilk olarak “-A yorur” şeklinde karşılaşılan ve zaman içinde bu yapının ekleşmesiyle STT’de {-yor} formuna kavuşan şimdiki zaman ekinin gelişimi “-A yorur > -yorur > -yuru > -yor” (Gülensoy, 1985: 283) şeklindedir. XIII. yüzyıl metinlerinden birinde, tek bir örnekte -(y)A yorur şeklinde karşılaşılan bu yapı XV. yüzyıldan itibaren şimdiki zaman çekiminde kullanılmaya başlanmış olup zamanla Anadolu’daki Türkçenin işlek şimdiki zaman eki hâline gelmiştir (Gülsevin 2007: 98). Johanson ise ekin standart OT’de 18. yüzyılda yaygınlaştığını dile getirmektedir (Johanson, 2009: 95). Bu yüzyıl metinlerinde yaygınlaşma daha çok ekin üçüncü teklik şahısla çekiminde olup diğer şahısların çekiminde ise geniş zaman eklerinin tercih edildiği görülmektedir (Türk, 1996: 307).

{-yor} yapısının Anadolu’daki seyrine gelince bölge ağzlarında bu ek çok şekilli bir görüntü sergilemekte⁶ ve henüz gelişim sürecini tamamlayamamış görünmektedir. Ekin bu çok şekilli görüntüsü içerisinde günümüz Orta Anadolu ağzlarını temsilen incelenen bölge ağzlarından NEV, KIR, KMA ve SİV’de şimdiki zaman ifadesi için çoklukla {-°}yor} ekinin son sesi /r/’nin erimiş olduğu {-yo} alt biçimbirimiyle karşılaşılmış olup yukarıdaki tabloda ekin bölge ağzlarında yaygın olarak kullanılan çekimlerine yer verilmiştir. Bununla birlikte bu ağzların çeşitli alt gruplarında -geneli

⁶ Anadolu ağzlarında şimdiki zamanı ifade eden çeşitli ek ve yapıların olması, bu konu hakkında yapılan çalışmaların da artmasına vesile olmuştur. Bu çalışmalar için bk. Gülensoy 1985; Türk 1996; Demir 1996; Yücel 2004; Tor 2006; Biray 2007; Johanson 2009; Mutlu 2009; Akca 2011; Özek 2012; İlker 2013; Sarıkaya 2003; Yapıcı 2013; Haşimi 2017 vd.

kapsamayacak şekilde- {-^(o)yor} ekinin fonolojik değişimlere uğramış daha başka alt biçimbirimlerinin de kullanıldığı araştırmacılar tarafından bildirilmektedir. Şöyle ki Demir ve Şen (2006: 175-176). SİV’de şimdiki zaman için {-ⁱ, -^{iy}, -^{iy}, -^{iyi}, -^{yor}, -^{yo}, -^{yö}, -^y, -^{iy}, -^{üy}, -^{yi}, -^{yü}, -^{yü}, -^{yr}} eklerinin kullanıldığını belirterek bunlardan I. ağız yöresi olarak sınırlarını çizdikleri Gölova, Akıncılar, Suşehri, Koyulhisar, Zara ve Doğanşar’ın kuzeyinde {-ⁱ, -^{iy}, -^{iy}, -^{iyi}} (*ğóriyi* ‘görüyor’ (SİV, 2/14); *ğalıy* ‘kalıyor’ (SİV, 2/45); *ğalı* ‘kalıyor’ (SİV, 2/45); *alıydık* ‘alıyorduk’ (SİV, 10/42); II. ağız yöresi İmranlı ve Zara’nın doğusunda genellikle {-^(o)yor} ve {-^(o)yo} (*ğoyyoruk* ‘koyuyoruz’ (SİV, 55/10); *ğonderiyo* ‘gönderiyor’ (SİV, 60/21); *tahtıyolardı* ‘takyıyorlardı’ (SİV, 57/4); III. ağız yöresi Divriği’nin tamamı ile İmranlı’nın güney kısımlarında {-ⁱ, -^{iy}, -^{iy}, -^{iyi}, -^y, -^{iy}, -^{üy}, -^{yi}, -^{yü}, -^{yü}} *biçiyisin* ‘biçiyorsun’ (SİV, 55/16); *düşüyü* ‘düşüyor’ (SİV, 66/14); *alıyler* ‘alıyorlar’ (SİV, 66/39); *oturuyık* ‘otuyoruz’ (SİV, 66/80); IV. ağız yöresi Gürün ilçesinin güneyinde {-^{yr}} (*durmayr* ‘durmuyor’ (SİV, 81/4); *gediyr* ‘gidiyor’ (SİV, 81/18); *bilemeyrim* ‘bilemiyorum’ (SİV, 81/42); Sivas ili ve yöresi ağızlarının en geniş bölgesi olan V. ağız yöresi Zara’nın ve Divriği’nin batısı, Hafik, Kangal, Gürün’ün kuzeyi, Ulaş, Sivas merkez ilçe ve köyleri, Altınyayla ve Yıldızeli’nde {-^{yor}, -^{yo}, -^{yö}} *örülüyo* (SİV, 70/48); *oynuyolar* (SİV, 78/26); *çekiyor* (SİV, 79/21), *böluyö* ‘boğuluyor’ (SİV, 73/20) ve son olarak VI. ağız yöresi Şarkışla ve Gemerek’te de yine {-^{yor}, -^{yo}, -^{yö}} eklerinin kullanıldığını ifade etmektedirler.

Korkmaz (2007a: 500) ise şimdiki zaman eki {-^(o)yor}’un NEV’de karşılaşılan çeşitli alt biçimbirimlerini ekin gelişme evresine uygun olarak gruplara ayırmıştır. Buna göre Ürgüp ilçesi ve Salur, Ağcaşar ve Karacaören köylerinde {-^(o)yor} ekinin en eski biçimi yani *zarf-fiil+yorur* şeklini koruduğu örneklere (*sıhılıyorur* (NEV, 16/25), *geliyorur* (NEV, 19/7), *paltalayorur* (NEV, 19/7)); Salur ve Karacaviran köylerinde -*yorur* ekinin ünlü incelenmesi ile -*yörür* biçimine dönüşmüş örneklerine (*ğaynyörür* (NEV, 29/136), *geliyörür* (NEV, 21/19)) rastlanılmaktadır. Yazarın şimdiki zaman -*yorur* ekinin üçüncü evresi olarak bahsettiği son ses /r/’nin erimiş olduğu {-^(o)yoru} biçimine Derinkuyu ilçesi, Suvermez köyünde; ekin dördüncü basamağı olan {-^(o)yor} biçimine ise hemen hemen bütün bölgede rastlanıldığını ifade etmektedir. Ayrıca {-^(o)yor} ekinin ağızlarda gelişim evresinin devam ettiğinin bir emaresi olarak ekin son sesi düşmüş olan {-^{yo}} biçimi (*bilmiyom* (NEV, 24/43); *gediyöñ* (NEV, 53-b); *nâpiyoñuz?* (NEV, 16/11)) ve {-^(o)yor} {-^(o)yo} eklerindeki ön ses /y/’nin erimesi ve hece kaynaşması yoluyla {-^{or}, -^ö} biçimleri ile de karşılaşılmaktadır. Ekin ses düşmesi gibi fonolojik olaylar dışında diğer Anadolu ağızlarında da görülen düzleşmeye uğramış şekli olan {-^{yi}} biçimi de yörenin Avanos’un Kalaba ve Topaklu, Hacıbektaş’ın Aşağıbarak ve kısmen Yenice ağızları ile Kozaklı ve Karasenir ağızlarında yer almaktadır.

İncelenen bölge ağızlarında yaygın olarak kullanılan şimdiki zaman eklerinin şahıslarla çekimi aşağıdaki gibidir:

alıyom ‘alıyorum’(KIR, XLVI-b/5); *gediyon* ‘gidiyorsun’(NEV, 53-b); *nāpıyoñuz?* ‘napıyorsunuz’(NEV, 16/11); *yimiyom* ‘yemiyorum’(KMA, 113/12); *söylüyöm* ‘söylüyorum’(SİV, 36/30); *görüyon* ‘görüyorsun’(NEV, 1/6); *bañıyon* ‘bakıyorsun’(KIR, XLII/73); *biliyõñu* ‘biliyor musun’(KMA, 17/18); *biliyosun* ‘biliyorsun’(SİV, 6/3); *alıyõsun* ‘alıyorsun’(SİV, 40/48); *büşürüyön* ‘pişiriyorsun’ (SİV, 39/25); *ğañıyo* ‘kalkıyor’(NEV, 2/32); *ğoyamıyo* ‘koyamıyor’(KIR, LVII/8); *annadıya* ‘anlatıyor’ (KIR, XXIII/39); *ayamız dönmiye* ‘ayağımız dönmüyor’ (KIR, I/4); *ğaynadiyoh* ‘kaynatıyoruz’ (NEV, 1/7); *dövüyoh* ‘dövüyoruz’(KIR, XX/19); *varıyoz* ‘varıyoruz’ (KIR, LVII/40); *yatıyuruñ* ‘yatıyoruz’(KIR, LXXIII/13); *getiriyouk* ‘getiriyoruz’(SİV, 156/69); *çalışıyoz* ‘çalışıyoruz’(SİV, 9/12); *nāpıyoñuz* ‘ne yapıyorsunuz’(NEV, 1/59); *oynuyosunuz* ‘oynuyorsunuz’(KIR, XLIV/63); *savuruyorsunuz* (KMA, 69/16); *getiriyoullar* ‘getiriyorlar’(KIR, I/21); *açıyolar* ‘açıyorlar’(SİV, 10/15) vb.

1.5. Gelecek Zaman

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağızları
Teklik	1. şahıs	{-IsAr-vAn}{-IsAr-Am} (-isarvan, -iserven, -isaram, -iserem)	{-AcA(K)-(°)m} (-acām, -ecā’ m, -ecēm)
	2. şahıs	{-IsAr-sIn} (-ısarsın, -isersin)	{-AcA(K)-(sI)N} (-acān/-ecā’ n, -acāñ/-ecā’ n, -acīn, -ecīn, -icīn)
	3. şahıs	{-IsAr} (-ısar, -iser)	{-AcAK} -acañ, -ecāk, -ecāñ
Çokluk	1. şahıs	İncelenen metinlerde karşılaşılmamıştır.	{-AcA(K)-(°)K} (-acāñ, -ecēk~ -ecā’ k, -cāñ, -cā’ ħ, -acī’ ħ~acīñ~acīñ) {-AcA(K)-(°)z} (-acī’ z, -ecā’ z)
	2. şahıs	İncelenen metinlerde karşılaşılmamıştır.	{-AcA(K)-(sI)NIz} (-acānız, -acāñız, -ecā’ nız, -ecā’ nız)
	3. şahıs	{-IsAr-lAr} (-ısarlar/ -iserler)	{-AcAK-lAr} (-acañlar, -ecékler, ecāñlar)

EAT döneminde gelecek zaman kavramı için {-IsAr}, {-A}, {-AcAK}, {-sA gerek} ve {-dAçI} ekleri kullanılmıştır (Gülsevin, 2008: 100). Dönemin asıl gelecek zaman eki olarak ifade edebileceğimiz {-IsAr}⁷ eki, incelediğimiz metinlerde görülen en yaygın gelecek zaman ekidir ve zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenmektedir:

gidiserven (GN/A, 361a-1); *seviserem* (KBD, 302-6); *bañıarsın* (GN/A, 180b-2); *n’idisersin* (MT/R 111-3); *değşürisersin* (KBD, 362-3); *çıñısar* (KBD, 521-7); *idiserdür* (KBD, 261-5); *öpiser* (MT/R 150-5); *yapısar yıñısar* (GN/A, 181a-14); *olısarlar* (GN/A, 341a-12) vb.

⁷ -ısar/-iser ekinin kökeni üzerine görüşler ve ek hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Flemming (2011).

Bu ek dışında {-A} (<-GA) eki de gelecek zamanı karşılamaktadır:

pes bilün kim gelmedi hem *gelmeye* (GN/A, 11a- 4); ne şanursın ki *uşanam* mı senden (KBD, 122-16); yüzemez-iseñ şuda çün *ölesin* (MT/R 141-12) vb.

XIV. yüzyılda gelecek zaman eki {-IsAr} iken bu ek EAT döneminin sonlarından başlayarak OT döneminde gelecek zaman fonksiyonlu sıfat-fiil eki olan {-AcAK} ekine bırakacaktır. STT ile birlikte günümüz Orta Anadolu ağızlarında da gelecek zaman eki olarak kullanılan bu ek, şahıs ekleriyle çekimlenmesi sırasında STT'den farklı alt biçimbirimselere sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca diğer zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen zaman eklerinde olduğu gibi gelecek zaman eki de bölge ağızlarında daha çok iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmekte ve ekin sonunda bulunan damak ünsüz sesbirimi /k/'nın birinci ve ikinci şahıslarda düşmesi sonucu /k/ sesinin önündeki ünlü ile şahıs eklerinin önlerindeki bağlantı ünlü sesbirimleri kaynaşarak uzun ünlü sesbirimine dönüşmektedir. Dönüşme esnasında dil uyumunun bozulmasına neden olan bir kalınlaşma⁸ da söz konusudur:

gettirecāā'm 'getireceğim' (KIR, XXXV/42); *annadacām* 'anlatacağım' (NEV, 5/2); *çahtıracām* 'çaktıracacağım' (KIR, XXXV/15); *diyecēm* 'diyeceğim' (SİV, 3/62); *gidecēm* 'gideceğim' (KMA, 126/18); *gidecāñ* (NEV, 6/32); *vuracāñ* 'vuracaksın' (KIR, II/120); *kesecāñ* 'keseceksin' (KIR, II/219); *yamıyacan* 'yamayacaksın' (SİV, 3/59); *gêdecēñ* 'gideceksin' (SİV, 27/44); *oynuyacāñ* 'oynayacaksın' (KMA, 120/10); *ıslanacāñ* 'ıslanacaksın' (KMA, 152/11); *gidecāñız* 'gideceksiniz' (NEV, 1/59); *góc idecā'niz* 'göç edeceksiniz' (KIR, LV/18); *bilecēñiz* 'bileceksiniz' (KMA, 18/20); *yapacağlar* 'yapacaklar' (KIR, 142); *gidecákler* 'gidecekler' (KIR, 142); *yatacaklar* (SİV, 20/10); *gopatdırıcağlar* 'koparttıracaklar' (KMA, 126/11) vb..

Yukarıda bahsedilen fonolojik olaydan ötürü üçüncü teklik ve birinci çokluk şahıs çekimlerinde tek farkın ünlü sesbirim uzunluğu olduğu benzer alt biçimbirimler bulunmaktadır:

ğayınıyacağ 'kaynayacak'(NEV, 1/7); *ğopacağ* 'kopacak' (KIR, LVII/16); *gidecāğ* 'gideceğiz'(NEV, 4/31); *geçecā'k* 'geçeceğiz' (KIR, XXVI/41-42); *kesecēk* 'keseceğiz' (SİV, 46/40); *virecēk* 'vereceğiz' (KMA, 59/24); *vurucāğ* 'vuracağız' (KMA, 149/14); *yatıracāğ* 'yatıracamız' (KMA, 120/27) vb.

Ayrıca birinci çokluk, üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda ise art sıradan sözcüklerde son ses durumunda olan [k] sesi yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere çoklukla sızıcı [h] sesine dönüşmektedir.

⁸ Kalınlaşma (artılılaşma) ile birlikte KIR'da birkaç örnekte tam tersi bir durum (incelme) gözlenmiştir: *çaldırācāñ* 'çaldıracaksın' (KIR, LVII/64); *yarvala'cī'h* 'yalvaracağız' (KIR, LV/183); *ğılācī'z* 'kılacağız' (KIR, XXIII/23).

1.6. Dilek/Şart Kipi

Teklik	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağızları		
	1. şahıs	{-sA-m}	(-sam, -sem)	{-sA-m} (-sam, -sem)	
2. şahıs	{-sA-ñ}	(-sañ, señ)	{-sA-N} (-san, -sen, -sañ, señ)		
3. şahıs	{-sA}	(-sa, -se)	{-sA} (-sa, -se)		
Çokluk	1. şahıs	İncelenen metinlerde karşılaşılmamıştır.	{-sA-K} (-sak, -sek, -sağ)		
	2. şahıs	{-sA-ñUz}	(-sañuz/ -señüz)	{-sA-ñIz}	(-sañız/-señiz)
	3. şahıs	İncelenen metinlerde karşılaşılmamıştır.	{-sA-IAr}	(-salar, -seler)	

{-sA} eki gramer kitaplarında genel itibariyle şart kipi eki olarak ele alınmakta olup bu ek, fiil çekiminde Dilek (Tasarlama) Kipleri içinde değerlendirilmektedir.⁹

Dilek-şart kipi olarak da adlandırılan {-sA} eki, hem şart cümleleri kurabilmesi yönüyle hem de {-A} (<{-GA}), {-GAy} dilek-emir kiplerine paralel olarak dilek, rica gibi ifadeler belirtmesi yönüyle iki ayrı kip oluşturan ortak bir ek durumundadır (Korkmaz, 1995, s.160). Gülsevin'e göre STT'yi ele alan gramer kitaplarında "Dilek (Tasarlama) Kipleri" başlığı altında "Şart", "İstek", "Emir" ve "Gereklik" kipi olarak verilen bir takım ekleri, EAT gibi sadece yazılı kaynaklardan takip edebildiğimiz ve vurgu ile tonlamasının nasıl olduğunu bilemediğimiz bir dönemde fonksiyonları itibarı ile ayrı ayrı müstakil şekillerde gösterebilmek güç bir meseledir (Gülsevin, 2002, s.38).

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi için incelediğimiz metinlerde karşılaşılan şart ve dilek fonksiyonlarına sahip {-sA} ekinin şahıslara göre çekimlenmiş örnekleri aşağıdaki gibidir:

ğanda *baksam* gördüğüm ol şâh-ıdı (GN/A, 131a-1); işi gücü kamu oda *yaksam* direm (MT/R 111-14); bir nokta eger luğ *işidürsem* ağızundan (KBD, 21-11); dünyede her ne *yaparsañ* yıkıla (GN/A, 31a-15); *hür-ısañ* cennetde ğılmân bulasın (MT/R 220-12); kıl ne *kılursañ* bigüm bu yoldan azana (KBD, 42-9); *yoğsa* ger böyle *degülse* n'idiser (GN/A, 70b-13); saçından *koğu irürse* koyaydum (KBD, 81-9); kâfir ol *dirler-*

⁹ Bu ekin cümlede yer aldığı konum ve işlevleri itibariyle hangi gramer kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ek, çoklukla şart işlevinden dolayı şart kipi eki olarak gramer kitaplarında yer almaktadır. Ancak dilek işlevindeki sınırlı kullanımı dışında cümle kuruluşunda yüklem konumunda olmayıp yüklem zarfı durumunda olması hasebiyle bu ekin zarf-fiil kategorisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunan görüşler bulunmaktadır (bk. Gülsevin 1990; Karahan 1994). Bu görüşlerle birlikte Develi (1995), ekin cümle içinde sadece zarf konumunda olmayıp özne, nesne veya yer tamlayıcısı şeklinde de bulunabileceğini verdiği örneklerle de destekleyerek ekin bir iki işlevi dikkate alınarak zarf-fiil kategorisinde değerlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Ayrıca ek hakkında bk. Baskakov 2014; Benzer 2010; Bulak 2011.

ise î mân vire (MT/R 102-9); şeyh-ile siz yâr *olmuşmissañuz* (MT/R 41-14); erlig-ile yola *gelmişmisseñüz* (MT/R 41-14) vb.

İncelenen metinlerde şart ifadesi, {-sA} ekinin yanı sıra istek fonksiyonunda kullanılan {-A} eki ile de karşılanmaktadır:

sen eger yazukların *işidesin*, kaçkıyuban ümmeti terk *idesin* (MT/R 211-6); yâr zülfiyile küfre eger *düşe* gönülüm, içinde anun şu'le-i î mân ola çün şem' (KBD, 161-1); kim ki bâzâr *isdeye* bâ-zâr ola (KBD, 41b-7) vb.

Dilek-şart kipi eki {-sA}, XIV. yüzyıl ve günümüz Orta Anadolu ağzlarında benzer bir kullanıma sahiptir. İncelenen bölge ağzlarında ekin ikinci teklik ve çokluk şahıs çekiminde damak n'sinin korunduğu görülmüştür:

bi *görsen* (NEV, 4/43); ne *biliseñ* 'ne biliyorsan' (KIR, I/2); *bekleseñ* (KMA, 142/28); *çihadsañ* 'çıkartsan' (KMA, 47/26); *bulsañız* (SİV, MDD); *varsañız* (KIR, 145); *gösañız* 'kovsanız' (KMA, 92/8) vb.

Ekin bölge ağzlarında diğer şahıs ekleriyle çekimlenmesi şu şekildedir:

bissem 'bilsem' (NEV, 1/42); *görsem* (NEV, 2/28); *ânatsam* 'anlatsam' (KMA, 142/21); *evlensem* (SİV, 15/35); *yōsa* 'yoksa' (KMA, 26/15); *hedik gelse* (KIR, VI/31); *atsah* (KIR, VI/49,50); *assah* (KMA, 86/12); ayırd *ossah* 'ayırt olsak' (KMA, 91/26); *dese* (SİV, 45/54); *gōsderselerdi* (KMA, 129/18); *baħsalar* (KIR, 145) vb.

{-sA} ekinin{-A} enklitik edatıyla birleşik kullanımı:

{-A} enklitik edatı, Türkçenin tarihî dönemlerinden günümüze kadar çeşitli yapı ve işlevlerde karşılaştığımız bir ek edattır¹⁰. Pekiştirme eki olarak da bilinen {-A} enklitik edatı incelediğimiz metinlerde {-sA} *dilek-şart eki+2. teklik şahıs eki+{-A} enklitik edatı* yapısıyla kullanıldığında {-sA} eki dilek-şart fonksiyonundan sıyrılıp emir ifadesine yaklaşmaktadır.

görsene kim dürlü cevher dökilür (GN/A, 80b-11); *görsene* gûyendelik oldı işi (GN/A, 101a-8); göz açup bu 'ibrete bir *baħsaña* (GN/A, 231a-5); aşlan eydür *yöriseñe* ilerü (MT/R 251-3); cân sen-iseñ bu tenüme *gelseñe* (KBD, 181-1).

Şart kipinin bu şekilde kullanımı tıpkı XIV. yüzyıl metinlerinde olduğu gibi bölge ağzlarında da görülmektedir. Ancak bu kullanımlarda dil uyumunun olmadığı anlaşılmaktadır:

söylesâne (NEV, 1/41); *otursâne* (NEV, 58/62); *gidsâne* (KIR, LIII/2); *silsâne* (KIR, XLV/30); *sölesâne* (KIR, LIX/83) vb.

¹⁰ Bu ek geçmişten günümüze, -*Gil emir eki*, -*ken zarf-fili*, -*sA dilek-şart kipi* ve daha pek çok ekle birleşik kullanılarak başta pekiştirme olmak üzere çeşitli işlevleri ifade eden bir ektir. Bu ek ile ilgili ayrıntı bilgi için bk. Üstüner 2000.

1.7. İstek Kipi

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağızları
Teklik	1. şahıs	{-A-vAn}, {-A-m} (-avan, -even, -am, -em)	{-(A)-(y)(I)m} (-am, -em, -ıym, -iym, -im, -uyum, -üyüm)
	2. şahıs	{-A-sIn} (-asın, -esin)	{-A-sIN} (-asın, -esin; -asıñ, -esiñ)
	3. şahıs	{-A} (-a, -e)	{-A} (-a, -e)
Çokluk	1. şahıs	{-A-vUz} (-avuz, -evüz)	{-A-K} (-ağ, -ek, -ah, -eg)
	2. şahıs	{-A-sIz} (-asız, -esiz)	{-A-sINIZ} (-asınız, -esiniz; -asıñız, -esiñiz)
	3. şahıs	{-A-IAr} (-alar, -eler)	{-A-IAR} (-alar, -eler)

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde işlevleri bakımından kip eklerini birbirinden ayırmak güç olmakla birlikte istek eki olarak bilinen{-A} ile zamir kökenli şahıs eklerinin çekimlendiği örnekler aşağıdaki gibidir:

eydeven ger 'ışk-ıla diñler-iseñ (GN/A, 70b-14); ne *ıuyam* ben ol kişiden ne *şoram* (GN/A, 90b-9); nicesi câmı belek *biribiyem* ben ol şâha (KBD, 482-7); tedbirin eydür-
isem *tañlayasın* (GN/A, 50b-11); ümmetüm var *dimeyesin* dünyede (MT/R 210-8); çürümiş süñügümüz *dirilesin* söyleyicek (KBD, 543-1); ya'ni halk aña elem *degürmeye* (GN/A, 61a-9); kim şerî'atsuz 'amelden *yigrene* (MT/R 181-14); buluñuz kim *gitmeyevüz* serseri (MT/R 103-13); ki *bulasız* 'ışk içinde izdiyâd (KBD, 321-14); *diñleyeler* sözünü ne dir-ise (GN/A, 311a-4); evvel *kılalalar* zulfuñı billerine zünnâr (KBD, 82-11) vb.

Günümüz Orta Anadolu ağzlarında istek kipi eki {-A}, STT'de bu kip için artık emir kipi ekleri tercih ediliyor¹¹ olmasına rağmen, bölge ağzlarında hâlâ canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte yine bölge ağzlarında -STT'den etkilenmesinden olsa gerek- istek kipinin emir kipi ekleriyle çekimlendiği de görülmektedir. Birinci teklik şahıs çekiminde hem istek hem emir kip eki ile çekimlenen örneklerde aşağıdaki alt biçimbirimlerinin olduğu görülmektedir:

in_aşşâ yüzün *górem* (KIR, L/279); *goy* vér *gidem* gendi yoluma (KIR, L/132); *sürem* gâmer tayı *varam* düşmana (KIR, L/93); *içim* 'içeyim' (SİV, 191); *götürim* 'götüreyim' (SİV, 191); *yıhiyim* 'yıkayım' (KMA, 84/24); *dağıym* 'takayım' (KMA, 105/21); *ğurban_olim* 'kurban olayım'(NEV, 6/6), soruyum 'sorayım' (NEV, 59/55) vb.

¹¹ STT gramer kitaplarında çoklukla istek eki olarak -a/-e eki gösterilse de istek kipi daha çok emir kipi ekleriyle karşılanmaktadır. Emir ve istek kipinin şahıslara göre (özellikle birinci teklik ve çokluk şahıslara göre) çekiminde bir takım soru işaretlerinin olduğu göze çarpmaktadır. Bk. Ercilasun 1995; Gülsevin 2002.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde istek kipi ekinin ikinci teklik şahısla çekiminde diş eti /n/ ünsüz sesbirimi bulunmaktadır. Ancak bu ünsüz sesbirimi yerini OT’de zamanla damak n’sine bırakmıştır (Ergin, 2004: 311). Günümüz Orta Anadolu ağzlarında ekin her iki şekli de kullanılmaktadır:

bulasîñ (KIR, 144); *alasıñ* (KIR, 144); *alasıñ* (SİV, 192); *gezesin* (SİV, 192) vb.

Dikkat çeken başka bir nokta ise ekin birinci çokluk şahıs ile çekimindedir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere ek XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde zamir kökenli {-vUz} şahıs ekiyle çekimleniyorken bölge ağzlarında iyelik kökenli {-K} şahıs ekiyle çekimlenmektedir:

valla orayı yalan *sölemiyeg* ‘söylemeyelim!’ (KIR, LI/35); bunu dilelem çengiye *góndere* (KIR, XLIX/37); *varağ* ‘bâlim ‘varalım bakalım’ (KIR, XLIV/35-36); *yaşıyağ* ‘yaşayalım’ (SİV, 89/59); *içek* (SİV, 89/59); *çârmıyağ* ‘çağırılmayalım’ (KMA, 75/24); *n_örek* ‘ne görelim, ne yapalım’ (KMA, 105/1) vb.

1.8. Gereklilik Kipi

XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi	Günümüz Orta Anadolu Ağızları
{-mAK} gerek, {-mağ} gerek	{-mAll}
{-sA} gerek	gerek
{-A} gerek	lazım

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde günümüzdeki gibi henüz bir gereklilik kipi eki olmayıp bu kip çoklukla *gerek* sözcüğünün {-mAK}, {-sA} ve {-A} ekleriyle birlikte kullanımı ile karşılanmaktadır:

gözlerüñ eyde saña n’itmek gerek (GN/A, 20b-13); kimisi öldi-y-ise *varmak gerek* (GN/A, 110a-5); arı dirlik key ‘amel *kılmağ gerek* (GN/A, 340b-6); *bağlamak gerek-idi* kamu bile (MT/R 41-15); sehl *tutmağ gerek* anı çün kamu yaradur (KBD, 241-6); (GN/A, 150b-13); açılıban *halğ anı görse gerek* (GN/A, 201a-11); kamu ol fâyide *virse gerek* (GN/A, 201a-11); bu deñizler başından *aşa gerek* (KBD, 62a-5); türki gözi bu gönlümü yasağa *yitüre gerek* (KBD, 102-14) vb.

Günümüz Orta Anadolu ağzlarında ise {-mAll} ekli kullanımların yanı sıra “fiil kök ya da gövdesi + mastar eki+ (iyelik eki)+ gerek/lazım” yapısı da gereklilik kipini karşılamak için sıklıkla kullanılmaktadır:

olmalı da âşig ğarip gimi *olmalı* dimiş (KIR, XLIV/5); *gétmen lazım* (SİV, 98/79); olması *lazım* (SİV, 43/39); *ğurtarmak lazım* (SİV, 98/8); *çihmamız lazım* (SİV, 103/15) vb.

1.9. Emir Kipi

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağzıları
	Teklik	1. şahıs	{-AyIn}, {-AyIm} (-ayım, -eyim, -ayın, -eyin)
2. şahıs		eksiz, {-GIl} {-ğıl, -gil}	eksiz
3. şahıs		{-sUn}(-sun, -sün)	{-s°N} (-sın, -sın, -sun, -sün; -sıñ, -siñ, -suñ, -süñ)
Çokluk	1. şahıs	{-AlUm}(-alum, -elüm)	{-Allm}(-alım, -elim) {-AK} (-ağ, -ağ, -ek, -eg)
	2. şahıs	{-Uñ}, {UñUz} (-uñ, -üñ, -uñuz, -üñüz)	{-(°)N(°z)} (-ñ, -ın, -in, -un, -ün; -iñ, -iñ, -uñ, -üñ -ınız, -iniz, -unuz, -ünüz, -iñiz, -iñiz, -uñuz, -üñüz)
	3. şahıs	{-sUnlAr}(-sunlar, -sünler)	{-s°NlAr} {-sınlar, -sinler, -sunlar, -sünler, -sıñlar, -siñler, -suñlar, -süñler, -sınnar, -sinner, sunnar, -sünner, -sıñnar, -siñner, -suñnar, -süñner)

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi için incelenen metinlerde emir kipi ekleriyle çekimlenmiş her örneğin emir ifade etmeyip bilhassa birinci teklik ve çokluk şahıslarda dilek, temenni ifadelerinin ağır bastığı görülmektedir. Diğer şahıslarda da yine emir ifadesinin yanında dilek, temenni, yakarış ifadeleri bulunmaktadır. Ancak bu ifade çeşitliliği ile birlikte emir kipi ekleri olarak bilinen bu eklerle çekimlenmiş örnekler burada değerlendirilmiştir:

diñle imdi *eydeyim* ucdan uca (GN/A, 80b-2); hışm-ıla anuñ sözinden *tolayım* (MT/R 10-11); kılıc-ıla anı iki *böleyim* (MT/R 10-11); kış giceleri *yandurayım* anca buhârı (KBD, 262-2); *göreyin* gelüben ol baña nider (MT/R 250-2); iy çalab sen rûzı *kıl* kullaruña (GN/A, 11a- 7); lebüñden çekdüğümü *bağ* yüzüme (KBD, 241-14); bir gül-içün biñ dikene *düşmeğil* (MT/R 20-2); iy ‘âşık sen birlige *virgil* gönül (GN/A, 20b-2); gönümüzden dadları *kesilmesün* (GN/A, 11a- 13); bir nefes şudan bizi *ayırmasun* (MT/R 70-5); bir nazâr *itsün* saçma dilberüñ (KBD, 501-7); *katalum* cânı cana ortaya söz *katmayalum* (KBD, 381-7); diri *dimeñ* kaçanisa öldi bil (GN/A, 81a-9); ma’niyi bir dilde *şanmañ* siz hemân (GN/A, 364b-6); şeyh eydür benden *ihsân istemeñ* (MT/R 30-11); ol velidür aña hürmet *kıluñuz* (GN/A, 51a-12); bundan artuk beni *kılmañuz* hacil (MT/R 40-1); *gelüñ* *bañuñ* yüzine vü mu’cizesini *añlañ* (KBD, 341-16); niçe gerek-ise *kılsunlar* günâh (MT/R 211-5) vb.

Diğer fiil çekim eklerinden farklı olarak her şahısta ayrı bir eke sahip olan emir kipinin XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ve günümüz Orta Anadolu ağzları arasında birtakım değişimlerin olduğu görülmektedir. İncelenen XIV. yüzyıl metinlerinde birinci teklik şahıs çekiminde kullanılan{-Ay^on}ve {-Ay^om} eklerinden günümüz bölge ağzlarında sadece {-Ay^om} eki canlılığını korumuş olup ekin önsesinin düz, geniş ünlü sesbirimli kullanımlarının yanı sıra dar ünlü sesbirimli alt biçimbirimlerinin de ortaya çıktığı görülmektedir.

aşşılığ *yapım* ‘yapayım’ (NEV, 45/95); *sāyım* ‘sağayım’ (NEV, 29/165); *nebirim* ‘ne bileyim’ (NEV, 31/1); *ayānı öpüyüm* ‘öpeyim’(KIR, LI/22); *bi selam vēriyim* didi (KIR, L/89); *ne bīm* ‘ne bileyim’ (KIR, V/54); *annadīm* ‘anlatayım’ (SİV, 195); *yıhiym* ‘yıkayım’ (KMA, 84/24); *dağıym* (KMA, 105/21); *annatıym* ‘anlatayım’ (KMA, 114/23) vb.

Yine aynı şekilde hem eksiz hem de {-G^ol} eki ile karşılanan ikinci teklik şahıs eklerinden {-G^ol} eki, yerini bölge ağzlarında eksiz kullanıma bırakmıştır:

baña górsed, didi ‘göster’(KIR, L/85); *gēt orda otur* ‘git’(KIR, XXVI/23); *gel* (SİV, 156/5); *braḡ* ‘bırak’(KMA, 54/10) vb.

Birinci çokluk şahıs eki {-Al^om} yerine ise çoklukla istek eki {-A} eki kullanılmakta ve şahıs eki olarak da iyelik kökenli {-K} eki getirilmektedir:

gözlerine mil *salah* ‘salalım’ (KIR, L/228); helve *idek* de *yiye*k ‘helva edelim de yiyelim’ (KIR, LVII/4); *ne bilek* ‘bilelim’ (NEV, 67/10); *yaşıyaḡ* ‘yaşayalım’ (SİV, 89/59); *içek* (SİV, 89/59); *çārmıyaḡ* ‘çağırmayalım’ (KMA, 75/24); *n_ōrek* ‘ne görelim, ne yapalım’ (KMA, 105/1) vb.

XIV. yüzyılda ikinci çokluk şahıstaki damak n’li kullanımlar günümüz bölge ağzlarında korunmakla birlikte etki alanını daha da genişleterek üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda da kullanıldığı görülmektedir:¹²

tañrı Türk milletini gorusuñ ‘korusun’(KIR, LXVIII/81);*söylesiñ* (NEV, 1/40); *hayırlı ossuñ* ‘olsun’(KIR, II/56); *sürüñ* sarı óküzü *getsin* ormana (KIR, XVIII/51); *iki ossuñ bir_ossun* ‘iki olsun bir olsun’(NEV, 1/14); *gölay gessiñ* ‘gelsin’ (KMA, 155/15); *söyleñ yatıñ* diye (NEV, 1/40); *buyruñ* (KIR, LVIII/25); *duyduḡ duymadıḡ dimeñ* (KMA, 43/23); *çıḡarsıññar* ‘çıkarsınlar’ (NEV, 45/103); *n_órsüñner* ‘ne görsünler, ne yapsınlar’(KMA, 142/25) vb.

2. Şahıs Ekleri

Türkçede fiil çekimlerindeki şahıs ekleri genellikle üç grupta incelenmektedir:

¹² Sivas yöresi ağzları için kaynak eser olarak ele alınan çalışmada bu ekler için damak n’li örnekler bulunmamakla birlikte yöre ile ilgili başka bir çalışma olan Güven’ de (2014: 120) “*ayırmasıñ, versıñ, gediñ, dutuñ, yeñ ‘yiyin’*” gibi örneklerle karşılaşmıştır.

1. İyelik kökenli şahıs ekleri
2. Zamir kökenli şahıs ekleri
3. Emir çekiminde aynı zamanda şahıs da ifade eden ekler¹³

2.1. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi		Günümüz Orta Anadolu Ağızları
Teklik	1. şahıs eki	{-m}	{-m}
	2. şahıs eki	{-ñ}	{-N} (-n, -ñ)
	3. şahıs eki	{-}	{-}
Çokluk	1. şahıs eki	{-K} (-k, -k, -h)	{-K} (-k, -k, -h)
	2. şahıs eki	{-ñUz} (-ñuz, -ñüz)	{-N°z} (-ñiz, -ñiz, -ñuz, -ñüz -nız, -niz, -nuz, -nüz)
	3. şahıs eki	{-lAr} (-lar, -ler)	{-lAr} (-lar, -ler -lā, -lē)

İyelik kökenli şahıs ekleri, ET'de sadece görülen geçmiş zaman çekimlerinde kullanılırken Batı Türkçesinde EAT döneminden itibaren görülen geçmiş zamanın yanında şart kipinin çekimlerinde de kullanılmaya başlamıştır. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında ise etki alanını daha da genişleterek zamir kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen diğer zaman ve kip eklerinde de kullanılmaktadır.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ve günümüz Orta Anadolu ağızlarındaki iyelik kökenli şahıs ekleri, ikinci teklik ve çokluk şahıslarda damak n'si ve birinci çokluk şahıs ekinde sızıcılaşmış [h]'nin kullanımı bakımından birbiriyle örtüşmektedir.

sataşduñ (MT/R 11-5); *nitdüñ* (KBD, 302-7); *yaparsañ* (GN/A, 31a-15); *şayru olsañ* (GN/A, 330b-4); *gelmeseñ* (GN/A, 191a-11); *olmaduñuz* (MT/R 102-14); *olmuşıssañuz* (MT/R 41-14); *bildüñüz* (GN/A, 61a-14); *hayâl olduñ* (KBD, 2-14); *molla olduñ* (KBD, 162-5) vb.

saldırñ (KIR, XXXI/42); *severseñ* (KIR, LXVIII/27); *didiñ* (KMA, 22/9); *yunduñ* (KMA, 77/21); *geldiñiz* (KIR, XLIX/28); *virmediñiz* (KMA, 47/17); *olduñ* (KIR, II/43); *yağdıñ* (KMA, 78/11) vb.

ET'de zamir kökenli {-mIz} şeklinde olan birinci çokluk şahıs eki, Batı Türkçesinde {-d°K} sıfat-fiilinin etkisiyle {-K} ekine dönüşmüş olup (Korkmaz, 2009, s.572) XIV. yüzyılda bu ek sadece görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahısı karşılamaktaydı. Ancak günümüzde bu ek, STT'de hem görülen geçmiş zaman ve hem de şart kipi birinci çokluk şahısı karşılarken Orta Anadolu ağızlarında çekim alanını

¹³ Emir çekimindeki şahıs ekleri aynı zamanda emir kipini de bildirdiği için bu ekler emir kipi bahsinde irdelenmiş olup burada tekrar yer verilmemiştir.

daha da genişletmiş olup görülen geçmiş zaman ve şart kipi dışında ayrıca öğrenilen geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman ve istek/emir kipi şahıs çekimlerinde de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır;

ğaldıḡ (KIR, XVII/34); *atsaḡ* (KIR, VI/49,50); *otursaḡ* (KMA, 156/19); *dönmüssük* ‘dönmüşüz’ (KMA, 50/8); *varmissıḡ* ‘varmışız’ (KMA, 65/18); *bir_ imissik* ‘bir imişiz’ (NEV, 8/31); *gelmişik* ‘gelmişiz’ (SİV, 149/1); *ḡaḡarıḡ* ‘kalkarız’ (NEV, 2/1); *derik* ‘deriz’ (KIR, XXXV/23); *çıkarduruk* ‘çıkartırız’ (SİV, 2/59); *ekerük* (SİV, 2/63); *ḡaynadiyoḡ* ‘kaynatıyoruz’ (NEV, 1/7); *dövüyoḡ* ‘dövüyoruz’ (KIR, XX/19); *yüklüyok* ‘yükliyoruz’ (SİV, 132/63); *gidecāḡ* ‘gideceğiz’ (NEV, 4/31); *yarvala ‘cī’ḡ* ‘yalvaracağız’ (KIR, LV/183); *virecēk* ‘vereceğiz’ (KMA, 59/24); *sōlemiyeḡ* ‘söylemeyelim!’ (KIR, LI/35); *aldıraḡ* da terkos *yaptıraḡ* diyoḡ ‘aldıralım da terkos yaptıralım diyoruz’ (KIR, XXXV/49); *yapaḡ* ‘yapalım’ (SİV, 80/84) vb.

Bu duruma ikinci teklik ve çokluk şahıs çekimlerinde de sıklıkla rastlanılmaktadır:

gidecāñ (NEV, 6/32); *vuracāñ* ‘vuracaksın’ (KIR, II/120); *gēdecēñ* ‘gideceksin’ (SİV, 27/44); *ıslanacāñ* ‘ıslanacaksın’ (KMA, 152/11); *alıyoñuz* ‘alıyorsunuz’ (KMA, 42/15); *nāpiyoñuz* ‘ne yapıyorsunuz’ (NEV, 1/59); ordan *dō ‘neñ* ‘dönersin’ (KIR, I/28); oñu da suya *ḡōñ* ‘koyarsın’ (KIR, II/112); *gēdeñ* ‘gidersin’ (KMA, 47/27); *ḡalıñ* ‘kalırsın’ (KMA, 48/15); *oturmuşuñuz*, *ḡūlmüşüñüz*, *vurmuşuñuz* (KIR: 140¹⁴) vb.

2.2. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

	XIV. yy. Orta Anadolu Türkçesi	Günümüz Orta Anadolu Ağzları
Teklik	1. şahıs eki	{-vAn(In)}, {-Am} (vanın, -venin, -van, -ven, -am, -em)
	2. şahıs eki	{-sIn} (-sın, -sin)
	3. şahıs eki	-
Çokluk	1. şahıs eki	{-vUz}, {-Uz} (-vuz, -vüz, -uz, -üz)
	2. şahıs eki	{-sIz} (-sız, -siz)
	3. şahıs eki	{-IAr} (-lar, -ler)

¹⁴ Günşen’in (2000) verdiği bu örneklerde hangi metinden derlendikleri bilgisi bulunmamaktadır.

İncelenen XIV. yüzyıl metinlerinde, zamir kökenli birinci teklik şahıs için ‘ben’ zamirinin ekleşmesi ve /b/>/v/ değişimiyle ortaya çıkmış olan {-vAn} , {-vAnIn} ve bu eklere nazaran metinlerde daha sık görülen {-Am} ekleri kullanılmaktadır:

dilerven (GN/A, 191a-10); *gidiserven* (GN/A, 361a-1); *yıkılmışvanın* (MT/R 241-1); *çıkılmışvanın* (MT/R 241-1); *carlamışam* (KBD, 42-15); *bitürem* (KBD, 62-10) vb.

Günümüz Orta Anadolu ağızlarında bu eklerden sadece düz, geniş ünlü sesbirimine sahip {-Am} eki, ön ünlü sesbirimi darlaşmış (yahut düşmüş) ve uyuma girmiş şekilde kullanılmaktadır:

sanırım (KMA, 80/12); *dağarım* ‘takarım’ (KMA, 105/3); *alacâm* ‘alacağım’ (KIR, II/4); *dağarım* ‘takarım’ (KMA, 105/3); *verecêm* ‘vereceğim’ (SİV, 66/43); *gırarım* (SİV, 119/4) vb.

Birinci çokluk eki {-v°z} da zamanla ön sesi /v/’yi düşürmüş ve uyuma girmiş şekilleriyle yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca birinci çoklukta zamir kökenli şahıs ekiyle çekime giren zaman ekleri, ağızlarda daha çok iyelik kökenli şahıs ekiyle çekimlenmektedir.

goruz ‘koyarız’ (SİV, 150/32); *öle’cēz* ‘öleceğiz’ (KIR, LXVII/17) vb.

XIV. yüzyılda zamir kökenli çokluk ikinci şahıs eki ‘siz’ zamirinin ekleşmiş hâli olan {-sIz} idi. Bu ek OT’de de bir müddet böyle devam etmiş, sonra OT içinde teklik ikinci şahsa bağlanıp, onun ‘z’ çokluk belirtisi almış hâli olan {-sIñIz} biçimlerine geçmiştir (Ergin 2004: 285). Bu özellik STT’de ekteki damak n’si yerine diş eti /n/ sesinin kullanılmasıyla devam etmekte, günümüz Orta Anadolu ağızlarında ise ekin damak n’li alt biçimbirimleri yaygın olarak duyulmaktadır. Ayrıca XIV. yüzyılda zamir kökenli ikinci teklik şahıs ekinde diş eti /n/ sesi olmasına rağmen ağızlarda tıpkı ikinci çokluk şahısta olduğu gibi damak n’si kullanılmaktadır. Bu durum damak n’sinin ağızlarda kullanım alanının genişlemiş olduğunu göstermektedir:

bilirsîñ (KMA, 47/19); *olamassîñ* (KIR, XIV/31); *giymissîñ* (NEV, 20/12) vb.

bilemõmusuñ (NEV, 13/33); *olamassîñ* (KIR, XIV/31); *bilirsîñiz* (KMA, 30/1) vb.

XIV. yüzyılda sadece düz veya sadece yuvarlak ünlü sesbirimine sahip olarak kullanılan birinci çokluk, ikinci teklik ve çokluk şahıs ekleri bölge ağızlarında uyuma girmiş alt biçimbirimlere sahiptir.

Sonuç

Bir dilin aynı coğrafi sınırlar içerisinde iki farklı zaman dilimindeki durumuna odaklı bu çalışmada, XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ile günümüz Orta Anadolu ağızlarında kullanılan fiil çekim ekleri karşılaştırılarak biçimbirimsel değişim ve alt biçimbirimsel gelişimler tespit edilmiştir. Buna göre;

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde şimdiki zaman kavramı için müstakil bir ek olmayıp bu kavramı karşılamak için çoklukla geniş zaman ekleri kullanılmaktaydı. STT’de kullanılan {-yor} şimdiki zaman eki ise, daha sonraki yüzyıllarda “-A yorur” ifadesinin ekleşmesiyle ortaya çıkmış olup ekin gelişim evresi yazı dilinin bağlayıcı özelliğinin aksine ağızlarda devam etmektedir. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında oldukça çeşitli alt biçimbirimlere sahip{-(^o)yor} ekinin en çok karşılaşılan alt biçimbirimi, son sesi /r/’nin erimiş olduğu {-yo} olup çeşitli alt ağız gruplarında -yörür, -yorur, -yoru gibi daha eskicil şekiller ile birlikte -yo, -yō, -or, -ō, -üy, -yi, -yī, -yū, -yū, -yr, -y, -iy, -ī, -īy, -īy, -īyī gibi alt biçimbirimler bulunmaktadır.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde en yaygın gelecek zaman eki olan{-IsAr}, zamanla kullanımdan kalkmış, yerini gelecek zaman fonksiyonlu sıfat-fiil eki olan {-AcAK} ekine bırakmıştır. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında ekin sonunda bulunan damak ünsüz sesbirimi /k/’nın birinci ve ikinci şahıslarla çekimlenme esnasında düşmesi sonucu /k/ sesinin önündeki ünlü sesbirim ile şahıs eklerinin önlerindeki bağlantı ünlü sesbirimleri kaynaşarak uzun ünlü sesbirimine dönüşmesi ve daha başka fonolojik olaylar neticesinde oldukça çeşitli alt biçimbirimlerin varlığı gözlenmiştir.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde öğrenilen/farkına varılan geçmiş zamanın üçüncü teklik şahıs çekiminde anlamsal yönden {-m^ost^{or}} yapısını karşılayan{-Up} zarf-fiili ile {-dUr(Ur)} bildirme ekinin birleşmesiyle oluşan bir yapı bulunmaktadır. Bu yapı hem STT’de hem de günümüz Orta Anadolu ağızlarında artık kullanılmamaktadır.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde günümüzdeki gibi henüz bir gereklilik kipi eki olmayıp bu kip çoklukla gerek sözcüğünün {-mAk}, {-sA} ve {-A} ekleriyle birlikte kullanımı ile karşılanmaktadır. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında ise STT’deki gibi {-Al^o} şeklinde müstakil bir ekin kullanılmasının yanı sıra “fiil kök ya da gövdesi + mastar eki+ (iyelik eki) + gerek/lazım” yapısı da gereklilik kipini karşılamak için sıklıkla kullanılmaktadır.

Her şahısta ayrı bir eke sahip olan emir kipi için XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde birinci teklik şahıs çekiminde {-Ay^on}ve {-Ay^om} ekleri kullanılırken bölge ağızlarında bu eklerden sadece {-Ay^om} eki canlılığını korumuş ve ekin ön sesinin dar ünlü sesbirimli olan alt biçimbirimleri ortaya çıkmıştır. Yine aynı şekilde hem eksiz hem de {-GIl} eki ile karşılanan ikinci teklik şahıs eklerinden {-GIl} eki, yerini bölge ağızlarında eksiz kullanıma bırakmış, birinci çokluk şahıs eki {-Al^om} yerine ise çoklukla istek eki {-A} ekine iyelik kökenli şahıs eki {-K}’nin getirildiği örnekler görülmüştür. XIV. yüzyılda ikinci çokluk şahıstaki damak n’li kullanımlar günümüz bölge ağızlarında korunmakla birlikte etki alanını daha da genişleterek üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda da duyulmaktadır.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ve günümüz Orta Anadolu ağızlarında fiil çekimlerinde ayrıca şahıs eklerinde de birtakım değişimlerin yaşandığı gözlenmiştir.

XIV. yüzyıl metinlerinde, zamir kökenli birinci teklik şahıs için 'ben' zamininin ekleşmesi ve /b/>/v/ değişimiyle ortaya çıkmış olan {-vAn} , {-vAnIn} ve {-Am} ekleri kullanılmaktayken günümüz Orta Anadolu ağızlarında bu eklerden sadece düz, geniş ünlü sesbirimine sahip {-Am} eki, ön ünlü sesbirimi darlaşmış (yahut düşmüş) ve uyuma girmiş şekilde kullanılmaktadır. Birinci çokluk eki {-vUz} da zamanla ön sesi /v/'nin düşmesiyle, çokluk ikinci şahıs eki {-sIz} ise {-s^on^oz} şeklinde daha çok damak n'li alt biçimbirimleriyle bölge ağızlarında kullanılmaktadır.

Her iki dönem arasında fiil çekim eklerinde görülen bu birtakım değişimlerin yanı sıra fonolojik olayların alt biçimbirimsel yönden zenginleşmeye sebep olduğu gelişimler dikkat çekicidir.

XIV. yüzyıl metinlerinde sadece düz ve sadece yuvarlak ünlülü alt biçimbirimlere sahip fiil çekim ekleri, günümüz Orta Anadolu ağızlarında dudak uyumuna bağlanmış alt biçimbirimlerle daha da zenginleşmiştir. Ancak SİV'in bazı alt ağız gruplarında tıpkı XIV. yüzyıldaki gibi dudak uyumu gözetilmeden yuvarlak ünlülü alt biçimbirimlerin kullanıldığı görülmektedir.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde ünsüz sesbirim benzeşmesine uymayarak her daim ön sesi tonlu olarak karşımıza çıkan görülen geçmiş zaman ekleri, bu özelliğini günümüz Orta Anadolu ağızlarında devam ettirmektedir.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenen görülen geçmiş zaman ve dilek/şart kipinin ikinci teklik ve çokluk şahıslarında bulunan damak n'si, bölge ağızlarında kullanım alanını daha da genişleterek iyelik kökenli şahıs eklerinin yanı sıra zamir kökenli şahıs eklerinde de kullanılmaktadır. Dolayısıyla bölge ağızlarında bütün zaman ve kip eklerinin ikinci teklik ve çokluk çekimlerinde bu sese rastlanılmaktadır. Ayrıca bu ses XIV. yüzyılda emir kipinin sadece ikinci teklik şahsında bulunurken günümüzde ikinci ve üçüncü çokluk şahıs çekimlerinde de duyulmaktadır.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde [h] (<[k]) sesinin fiil çekiminde yalnızca görülen geçmiş zaman birinci çokluk şahıs çekiminde az sayıda kullanıldığı örneğe rastlanılmıştır. Günümüz bölge ağızlarında ise bu sesle daha sık karşılaşılmaktadır. Bunun bir sebebi, neredeyse bütün kip ve zaman eklerinin birinci çokluk şahıs çekimlerinde iyelik kökenli {-k}'nın (>[h]) zamir kökenli şahıs eki yerine tercih ediliyor olmasıdır. Dolayısıyla günümüz bölge ağızlarında bu sesin kullanım alanının genişlediği anlaşılmaktadır.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde sadece düz, dar ünlülü alt biçimbirimlere sahip {-mIş} bağımlı biçimbirimi birinci teklik şahısta {-Am}, {-vAn^on}; birinci çokluk şahısta ise {-Uz} zamir kökenli şahıs ekleri ile çekimlenmekte idi. Günümüz Orta Anadolu ağızlarında ise bu şahıslarda yaygın bir biçimde ekin sonunda bulunan /ş/'nin /s'/ye dönüşerek ikizleşmiş olduğu {-m^oss^om/-m^oss^oK} kullanımları ile karşılaşılmaktadır.

Geniş zaman ekinde zaman içerisinde meydana gelen gelişmelerin yanı sıra bu zamanın olumsuz çekiminde de ekin XIV. yüzyıldaki kullanımından farklı birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Şöyle ki XIV. yüzyılda geniş zamanın olumsuz çekimi bütün şahıslara {-mAz} eki getirilerek yapılmaktayken STT’de birinci teklik ve çokluk şahıslara {-mA}, diğer şahıslara {-mAz} eki getirilerek yapılmaktadır. Günümüz Orta Anadolu ağzlarında ise birinci teklik ve çokluk şahıslarda {-mAz} eki ile ikinci teklik şahsa da {-mA} eki getirilmekte ve iyelik kökenli şahıs ekleriyle çekimlenmiş örnekler bulunmaktadır.

Dilek-şart kipi eki {-sA}, XIV. yüzyıl ve günümüz Orta Anadolu ağzlarında benzer bir kullanıma sahip olup bölge ağzlarında ekin ikinci teklik ve çokluk şahıs çekiminde damak n’sinin korunduğu görülmüştür. Ayrıca XIV. yüzyıl metinlerinde karşılaşılan {-sA} *dilek-şart eki+2. teklik şahıs eki+{-A} enklitik edatı* yapısının bölge ağzlarında dil uyumunun bulunmadığı kullanımları mevcuttur.

XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesinde istek kipi eki {-A}, günümüz bölge ağzlarında STT’nin aksine hâlâ canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir.

Kaynakça

- Akar, Ali (2010). Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (28). 15-29.
- Akca, Hakan (2011). Ankara İli Ağzlarında Şimdiki Zaman Ekinin Varyantları. *Turkish Studies*. V.6/1. 611-619.
- Akyıldız Ay, Didem (2018). *XIV. yüzyıl Orta Anadolu Türkçesi ile Günümüz Orta Anadolu Ağzlarının Karşılaştırmalı Dil İncelemesi (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Ay, Özgür (2009). *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Fiil Çekimi*. Ankara: TDK Yay.
- Baskakov, Nikolay A. (2014). Türk Lehçelerinde -sa/-se Şart Şeklinin Kökeni Sorununa Dair. (Çev. Mehman Musaoğlu- Cemile Kınacı). *Dil Araştırmaları*. 14. 201-232.
- Bayraktar, Fatma Sibel (2000). *Kayseri Merkez İlçe Ağzı (Metin-Gramer-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Benzer, Ahmet (2010). -sa Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 28, 131-140.
- Biray, Nergis (2007). Acıpayam Ağzlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Ekleri ve Etnik Yapı İle İlişkisi. *Acıpayam Sempozyumu (1-3 Aralık 2003) Bildirileri*. Denizli.
- Bulak, Şahap (2011). Tarihî ve Çağdaş Türk Yazı Dillerinde Şart Kipi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 30. 71-98.
- Demir, Necati ve Şen, Ülker (2006). *Sivas İli ve Yöresi Ağzları (Etnik Yapı-Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demir, Nurettin (1996). Güneybatı Anadolu Ağzlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Eki -ik gelir. *Dilbilim Araştırmaları*. 136-148.
- Develi, Hayati(1995). “-sa Eki Nedir? Kip mi, Zarf-fiil mi?”. *İlmî Araştırmalar*. 1. 91-94.
- Develi, Hayati (1998). “Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Miracnâme”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. XXVIII. 81-228.
- Develi, Hayati (2008). Eski Türkiye Türkçesi Ağzlarının Sınıflandırılması. *Turkish Studies*. 3/3. 212-230.

- Develi, Hayati (2002). Eski Türkiye Türkçesi Ağzlarının Sınıflandırılmasında Morfolojik Esaslar. *Türk Bilig*. 4. 117-124.
- Duman, Musa (2012). Eski Anadolu Türkçesine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 32. 53-64.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1995). Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*. Ankara: TDK Yay. 61-72.
- Erdem, Mehmet Dursun (2005). Kırşehir ve Konya Ağzlarının Eski Anadolu Türkçesi Yazı Dilinin Oluşumuna Etkisi. *Karadeniz Araştırmaları*. 8. 56-65.
- Erdem, Mehmet Dursun ve Gül, Münteha (2006). Kapalı e (è) Sesi Bağlamında Eski Anadolu Türkçesi-Anadolu Ağzları İlişkisi. *Karadeniz Araştırmaları*. 11. 111-148.
- Ergin, Muharrem (2004). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.
- Flemming, Barbara (2011). {Isar} Gelecek Zaman Eki ve Onun Kiplik Fonksiyonları Üzerine Notlar. (Çev. Musa Salan). *Dil Araştırmaları*. 9. 141-155.
- Gülensoy, Tuncer (1985). Anadolu Ağzlarında Şimdiki Zaman Eki. *Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun Hatırasına Armağan*. (Haz. Ş. Elçin, C. Kurnaz, D. Aslanpaşa, M. Ergin, T. Yücel). XXIII ½. Ankara: TKAE. 281-295.
- Gülsevin, Gürer (1992). Eski Anadolu Türkçesinde Birleştirilmiş Özel Şekiller. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. 489. Ankara: TDK Yay. 256-261.
- Gülsevin, Gürer (1990). Türkçede -sa Şart Gerundiumu Üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*. Ankara: TDK Yay. II/ 467. 276-279.
- Gülsevin, Gürer (2002). "Eski Türkiye Türkçesinde "İstek Kipi" Üzerine". *İlmî Araştırmalar*.13. 35-50.
- Gülsevin, Gürer (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: TDK Yay.
- Gülsevin, Gürer (2008a). Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 2: (ç>ş değişmesi). *Turkish Studies*. 3/3. 378-387.
- Gülsevin, Gürer (2008b). Eski Anadolu Türkçesi Ağzları Üzerine. *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri (20-25 Kasım 2008)*. II, Ankara: TDK Yay. 1953-1962.
- Gülsevin, Gürer (2009). Eski Anadolu Türkçesi Ağzlarında Uzun Ünlüler Üzerine. *Dil Araştırmaları*. 5. 39-56.

- Gülsevin, Gürer (2013). Eski Anadolu Türkçesinin Yaşayan Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki İzleri. *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu Bildiriler. (Haz. M. Fatih Köksal). (1-2 Kasım 2013). Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yay. 38. 171-184.*
- Günşen, Ahmet (2000). *Kırşehir ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük.* Ankara: TDK Yay.
- Güven, Ömer (2014). Sivas İli Zara İlçesi Ağızı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Haşimi, Ahmet (2017). Türkiye Türkçesi Orta Anadolu Ağızlarında Şimdiki Zaman Ekleri. *Asos Journal. 45. 313-328*
- İlker, Ayşe (2013). Manisa Ağızında Şimdiki Zaman İşleviyle Kullanılan -mAcI Eki. *Diyalektoloji. Yaz. 6. 1-6.*
- Johanson, Lars (2009). Türk Dillerinde Odaksız Şimdiki Zaman İşaretleyicisi ve Kıbrıs Türkçesinde Eksikliği. *Bilig. 49. 93-100.*
- Karahan, Leyla (1994). -sa/-se Eki Hakkında. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi.* Ankara: TDK Yay. II/516. 471-474.
- Karahan, Leyla (2006). Eski Anadolu Türkçesinin Kuruluşunda Yazı Dili-Ağız İlişkisi. *Turkish Studies. 1/1. 1-12.*
- Karahan, Leyla (2013). Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler. *Âşık Paşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu Bildiriler. (Haz. M. Fatih Köksal). (1-2 Kasım 2013). Kırşehir: Kırşehir Valiliği Yay. 38. 219-228.*
- Korkmaz, Zeynep (1971). Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten. 19. 21-32*
- Korkmaz, Zeynep (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağızları. 2. bs.* Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (1995). Eski Anadolu Türkçesinde Aslı Ünlü (Vocal) Uzunlukları. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar I.* Ankara: TDK Yay. 443-458.
- Korkmaz, Zeynep (2007a). Nevşehir ve Yöresi Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikleri Üzerine. *Turkish Studies. 2/2. 492-501.*
- Korkmaz, Zeynep (2010). Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten. 1* Ankara: TDK Yay. 87-110.
- Korkmaz, Zeynep (2009). *Türkiye Türkçesi Şekil Bilgisi.* Ankara: TDK Yay.
- Mutlu, Hüseyin Kahraman (2009). Balıkesir Yörük Ağızlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Biçimleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten. II. 71-83.*

- Özek, Fatih (2012). Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağzlarında Şimdiki Zaman Ekleri. *Turkish Studies*. 7/1. 1751-1765.
- Paçacıoğlu, Burhan (1987). *Sivas İlbeyi Ağzı (İnceleme-Metinler-sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarıkaya, Mahmut (2003). Muğla Ağzında Şimdiki Zaman Çekimi Üzerine. *TÜBAR*. XIV. 65-75.
- Sümer, Faruk (1999). *Oğuzlar (Türkmenler). Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Türk, Vahit (1996). Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimi ve Ekleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. Ankara: TDK Yay. 291-340.
- Tor, Gülseren (2006). Mersin’de Şimdiki Zaman”, Workshop on Turkish Dialects Orient-İnstitut İstanbul (19-20 November 2004). *Türk Dilleri Araştırmaları*. 19. 49-123.
- Uysal, İdris Nebi (2018). Yunus Emre Divanı Karaman Nüshasına Dair Bazı Tespitler. *Karaman Kitabı Birinci Cilt: Karaman ve Dil*. Karaman: Karaman Belediyesi Kültür Yay. 125-151.
- Üstüner, Ahat (2000). Türkçedeki +-A Pekiştirme Ekinin Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kullanılışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10/1. 189-206.
- Yapıcı, Ali İhsan (2013). Aydın ve Yöresi Ağzlarında Kullanılan Şimdiki Zaman Şekilleri. *Türük*. 2. 1-48.
- Yavuzarslan, Paşa (2011). Türk Dilinde Kişi Eklerinin Tarihsel Gelişimi ve Değişimi. 38. *ICANAS (International Congress of Asian and North African Studies)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Yücel, Bilal (2004). Sivas İli Ağzlarında -(1)yor Şimdiki Zaman Eki. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. II. Ankara: TDK Yay. 3299-3309.